

تحلیل تطبیقی و نقد سرفصل کارشناسی مرمت آثار تاریخی:

از تدوین نخستین در سال ۱۳۶۴ تا بازنگری، تصویب و اجرا در سال ۱۴۰۱

مهدی رازانی^۱ ✉، مسعود باتر^۲

۱. دانشیار دانشکده هنرهای کاربردی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، ایران.

۲. استادیار دانشکده هنر، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران.

<http://dx.doi.org/10.61882/kcr.8.2.35>

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۰۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۰۹

چکیده

این مقاله به تحلیل تحولات سرفصل رشته کارشناسی مرمت آثار تاریخی در ایران می‌پردازد؛ از نخستین نسخه مصوب آن در سال ۱۳۶۴ تا بازنگری اساسی آن در سال ۱۴۰۱. پژوهش حاضر با رویکردی تحلیلی - تطبیقی، ابتدا به بررسی زمینه‌های نظری، تاریخی و اجرایی شکل‌گیری رشته مرمت در نظام آموزش عالی کشور می‌پردازد و سپس به نقد ساختاری و محتوایی سرفصل پیشین این رشته پرداخته است. یافته‌های حاصل از این پژوهش، نشان می‌دهد که سرفصل نخستین، با تأکید بر آموزه‌های دینی، میراث فرهنگی و آموزش مهارت‌های پایه‌ای طراحی شده بود اما به‌مرور زمان به دلیل تحولات علمی، تغییر نیازهای میدانی و رشد فناوری‌های نوین، ناکارآمدی‌هایی در اجرای آن نمایان شد. بازنگری انجام‌شده در سال ۱۳۹۷، نتیجه تلاش جمعی از متخصصان دانشگاهی و کارشناسان حوزه مرمت بود که با هدف به‌روزرسانی علمی، ارتقای آموزش عملی، حذف دروس تکراری، افزودن دروس کاربردی و تطابق با استانداردهای جهانی صورت گرفت. کاهش هدفمند تعداد واحدهای درسی، استانداردسازی محتوای آموزشی، تقویت ارتباط نظری و عملی و تمرکز بر مهارت‌های فناورانه از مهم‌ترین شاخص‌های نسخه جدید محسوب می‌شود. افزون بر آن، این مقاله به چالش‌های اجرایی و کمبود منابع تخصصی در سرفصل پیشین نیز پرداخته و راهکارهایی را برای ارتقاء کیفی آموزش و کارآمدسازی برنامه درسی رشته مرمت اشیای فرهنگی و تاریخی پیشنهاد نموده است. در مجموع، این پژوهش ضمن تأکید بر ضرورت پویایی برنامه‌های آموزشی، بر نقش حیاتی مرمت در حفظ هویت فرهنگی و تقویت سرمایه اجتماعی کشور تأکید دارد و چارچوبی برای اصلاحات آینده در آموزش مرمت فراهم می‌سازد.

واژگان کلیدی: مرمت آثار تاریخی، سرفصل درسی، برنامه آموزشی، بازنگری درسی، آموزش عالی، میراث فرهنگی.

فصل‌نامه دانش حفاظت و مرمت

شاپا چاپی: ۶۰۹۳-۲۵۳۸
شاپا الکترونیکی: ۳۰۶۰-۶۲۱۷

سال هشتم، شماره دوم
شماره پیاپی ۲۴، تابستان ۱۴۰۴
صفحات: ۳۵-۵۵

<https://kcr.richt.ir>

نویسنده مسئول: مهدی رازانی

دانشیار دانشکده هنرهای کاربردی، دانشگاه هنر
اسلامی تبریز، ایران.

رایانامه:
m.razani@tabriziau.ac.ir

۱. مقدمه

با توجه به گستره و تنوع فوق العاده آثار تاریخی و فرهنگی کشور، شامل میلیون‌ها شیء در موزه‌ها، محوطه‌ها و بناهای تاریخی، ضرورت حفاظت و مرمت این آثار بیش از پیش احساس می‌شود. آثار منقول و غیرمنقول، از جمله اشیای فلزی، سفالی، سنگی، تزئینات معماری و یافته‌های باستان‌شناسی، در کنار آثار هنری مدرن و معاصر، در معرض آسیب‌های جدی ناشی از نگهداری نامناسب و عوامل محیطی‌اند. در این میان، حضور متخصصان آموزش‌دیده و باتجربه در حوزه مرمت، برای حفظ و صیانت پایدار این میراث ارزشمند، ضرورتی انکارناپذیر است.

همین نیاز و ضرورت، به‌تدریج زمینه ایجاد دوره‌های دانشگاهی برای تربیت نیروی متخصص در حوزه مرمت را در کشور فراهم نمود. در آغاز، پیش از انقلاب اسلامی، دوره کارشناسی ارشد رشته مرمت راهاندازی شد و در ادامه، پس از انقلاب و در دهه ۱۳۶۰، دوره کارشناسی مرمت نیز در مراکز دانشگاهی کشور برای آموزش و تربیت متخصصان این حوزه تأسیس گردید.

دوره کارشناسی مرمت آثار تاریخی با هدف تربیت متخصصان فنی در زمینه حفاظت و مرمت، بر مهارت‌های عملی و اجرایی تمرکز دارد. فارغ‌التحصیلان این رشته می‌توانند در مراکز تحقیقاتی، آزمایشگاه‌ها، کارگاه‌های مرمت، موزه‌ها، کتابخانه‌ها، سازمان‌های میراث فرهنگی و کاوش‌های باستان‌شناسی فعالیت کنند. با توجه به تنوع و گستردگی آثار منقول مانند فلزات، چوب، سفال، کاغذ، نسخ خطی، شیشه و نقاشی و نیز آثار غیرمنقول همچون تزئینات و مصالح معماری، نیاز به متخصصان مرمت در کشور بیش از پیش احساس می‌شود. این افراد با بهره‌گیری از دانش نظری و مهارت عملی، نقش مهمی در حفاظت، مرمت و توسعه فرهنگی کشور ایفا می‌کنند. (شگابع، ۱۴۰۳).

با گذشت بیش از سه دهه از تصویب سرفصل‌های کارشناسی مرمت آثار تاریخی در سال ۱۳۶۴ (شعبا، ۱۳۶۴)، نیاز به بازنگری اساسی این سرفصل برای انطباق با مأموریت‌های نوین مرمت و نیازهای روز میراث فرهنگی احساس شد. دانشکده هنرهای کاربردی دانشگاه هنر اسلامی تبریز با همکاری اساتید دانشگاه‌های زابل و هنر اصفهان، سرفصل پیشین را بازبینی نمود. در این فرآیند، عناوین اصلی حفظ و محتوای دروس به‌روزرسانی شد؛ همچنین برخی دروس کم‌ارتباط حذف یا با دروس مکمل جایگزین گردید. این اصلاحات با هدف بهبود آموزش، رفع نقاط ضعف و همگام‌سازی با پیشرفت‌های جهانی و نیازهای بومی انجام شده است.

بازنگری در سرفصل‌های رشته مرمت و حوزه میراث فرهنگی، با توجه به پیشرفت‌های علمی، فناوری‌های نوین و نیازهای روزافزون جامعه، امری ضروری است. تحولات گسترده‌ای همچون توسعه عکاسی دیجیتال، اسکن سه‌بعدی، هوش مصنوعی و استفاده از تجهیزات و مواد پیشرفته در حفاظت و مرمت، ضرورت به‌روزرسانی مستمر برنامه‌های آموزشی را افزایش داده‌اند. همگام‌سازی نظام آموزشی با این فناوری‌ها علاوه بر ارتقای دانش نظری، مهارت‌های عملی لازم برای مواجهه با چالش‌های حرفه‌ای را به دانشجویان می‌آموزد. همچنین، تغییرات اجتماعی و توجه به توسعه پایدار و حفاظت مشارکتی، نیازمند گنجاندن مباحثی چون مدیریت پایدار میراث، حفاظت محیطی و نقش جوامع محلی در برنامه‌های درسی است. تقویت مهارت‌های نرم مانند ارتباط مؤثر، کار گروهی و مدیریت پروژه نیز باید مورد توجه قرار گیرد. اجرای برنامه‌ای جامع و به‌روز، به تربیت متخصصان توانمند، حفظ هویت تاریخی و توسعه پایدار و ارتقای جایگاه علمی و عملی این رشته در سطح ملی و بین‌المللی کمک می‌کند.

– اهداف کلی پژوهش:

۱. بررسی روند تحولات سرفصل‌های درسی رشته مرمت آثار تاریخی از نخستین تدوین آن در سال ۱۳۶۴ تا بازنگری اساسی آن در سال ۱۳۹۹، همراه با تحلیل تطبیقی تغییرات ساختاری و محتوایی این برنامه آموزشی.

۲. ارزیابی اثربخشی و کارآمدی سرفصل بازنگری‌شده پس از سه سال اجرا در نظام دانشگاهی کشور، با تمرکز بر میزان انطباق آن با نیازهای علمی، فنی و اجتماعی معاصر و بررسی میزان پاسخگویی به الزامات آموزشی و حرفه‌ای حوزه مرمت.

– سؤالات اصلی پژوهش:

۱. تحولات محتوایی و ساختاری برنامه درسی: چه تغییرات کلیدی در محتوای آموزشی و ساختار برنامه درسی رشته مرمت آثار تاریخی از سال ۱۳۶۴ تا ۱۳۹۹ اعمال شده است؟ این اصلاحات چه تأثیری بر کلیت این برنامه

۲. آموزشی داشته و تا چه میزان با تحولات جهانی در حوزه مرمت همگام بوده‌اند؟

۳. اصلاحات و اثربخشی سرفصل‌های بازنگری‌شده: در بازنگری سال ۱۳۹۹، چه معیارها و رویکردهایی برای به‌روزرسانی سرفصل‌های رشته مرمت در نظر گرفته شده است؟ این اصلاحات تا چه اندازه توانسته‌اند نیازهای آموزشی و مهارتی دانشجویان را برآورده سازند و عملکرد آن‌ها طی سه سال اجرا چگونه ارزیابی می‌شود؟
۴. سازگاری با پیشرفت‌های علمی و نیازهای حرفه‌ای: سرفصل‌های جدید تا چه میزان با پیشرفت‌های علمی و فناوری‌های نوین در حوزه مرمت تطابق دارند و تا چه حد پاسخگوی نیازهای بازار کار و الزامات اجتماعی مرتبط با حفاظت از میراث فرهنگی بوده‌اند؟
۵. چالش‌ها و راهکارهای بهبود اجرای سرفصل‌های جدید: مهم‌ترین موانع و چالش‌های اجرایی در پیاده‌سازی سرفصل‌های بازنگری‌شده در دانشگاه‌ها چیست و چه راهکارهایی برای بهینه‌سازی و ارتقای آن‌ها می‌توان ارائه داد؟
۶. نقاط قوت و ضعف برنامه‌های درسی گذشته و حال: سرفصل‌های قدیم و جدید دارای چه نقاط قوت و ضعف‌هایی بوده‌اند و چگونه می‌توان از طریق اصلاح و توسعه آن‌ها، مسیر آموزش مرمت آثار تاریخی را در آینده بهبود بخشید؟

۲. نقش مرمت آثار تاریخی در حفظ میراث فرهنگی و الزامات آن

رشته مرمت آثار تاریخی نقشی کلیدی در حفظ هویت ملی و انتقال فرهنگ و هنر گذشتگان به نسل‌های آینده دارد. این حوزه با تمرکز بر حفاظت، مرمت و نگهداری آثار تاریخی و فرهنگی، پلی میان گذشته، حال و آینده ایجاد می‌کند و از نابودی این میراث در برابر عوامل طبیعی و انسانی جلوگیری می‌نماید. فراتر از بُعد حفاظتی، مرمت آثار تاریخی در توسعه گردشگری فرهنگی، رشد اقتصادی، تقویت هویت ملی و حفظ تنوع فرهنگی نیز نقش‌آفرین است. این فرایند افزون بر یک مسئولیت علمی، وظیفه‌ای اخلاقی برای پاسداری از فرهنگ و تمدن بشری به‌شمار می‌رود. (Cheraghi, S. (2019)

ایران با پیشینه‌ای چند هزارساله و تنوع گسترده آثار تاریخی از دوران پیش‌ازتاریخ تا اسلامی، یکی از مهم‌ترین کشورهای دارای میراث فرهنگی غنی به‌شمار می‌رود. تنوع، گستردگی و ارزش بالای آثار تاریخی و هنری موجود در موزه‌ها، محوطه‌های باستانی و بناهای ثبت‌شده ملی، همراه با یافته‌های باستان‌شناسی، نیازمند رویکردی تخصصی و نظام‌مند در حوزه حفاظت و مرمت است تا این گنجینه‌های فرهنگی ارزشمند برای نسل‌های آینده حفظ شود. (سرفصل جدید، ۱۴۰۰).

حفاظت و مرمت به‌عنوان دانشی میان‌رشته‌ای، ترکیبی از علوم مختلف همچون: تاریخ هنر، باستان‌شناسی، علوم پایه، زیبایی‌شناسی و مهارت‌های فنی است. در نگاهی کلان نگر، حفاظت شامل دو رویکرد اصلی است: حفاظت پیشگیرانه و حفاظت مداخله‌گرانه.

حفاظت پیشگیرانه بر اقدامات غیر مداخله‌ای مانند مستندسازی، پایش محیطی و کنترل عوامل مخرب تمرکز دارد و با کاهش سرعت تخریب، نیاز به مداخله مستقیم در اثر را به حداقل میزان ممکن می‌رساند. درحالی‌که حفاظت مداخله‌گرانه، شامل کلیه اقدامات عملی است که برای تثبیت وضعیت موجود اثر است، بدون آنکه به بازسازی یا بازگرداندن ارزش‌های از دست‌رفته آن اثر منجر شود. اصول بنیادین رشته مرمت، که به‌عنوان «اصول و مبانی نظری مرمت» شناخته می‌شوند، شامل مستندسازی دقیق، پایش مستمر، حفظ ارزش‌های مادی و معنوی، رعایت اصل برگشت‌پذیری و پایداری اقدامات مرمتی هستند. این اصول تضمین می‌کنند که هر اثر بر اساس ویژگی‌های منحصر به فرد خود مورد بررسی قرار گیرد؛ چنان‌که روش مرمت یک نقاشی دیواری اسلامی با مرمت یک مجسمه باستانی متفاوت است. از این‌رو، آموزش نیروی متخصص و به‌روزرسانی سرفصل‌های دانشگاهی با توجه به پیشرفت‌های جهانی و نیازهای روز جامعه، ضرورتی اساسی است. تلفیق دانش سنتی با فناوری‌های نوین و همکاری میان نهادهای علمی، اجرایی و جامعه محلی، رمز پایداری در حفاظت از میراث فرهنگی کشور به‌شمار می‌رود.

۳. تاریخچه رشته مرمت آثار تاریخی در ایران: از سنت‌های مردمی تا رویکردهای علمی

تعمیر، نگهداری و بازسازی آثار و اشیای فرهنگی در ایران، سابقه‌ای بس دیرینه دارد و از دوران کهن تاکنون، مرمت بناهای تاریخی در قالب سنت‌هایی مانند وقف، خیرات و نذورات، عمدتاً با ماهیتی مردمی و مذهبی انجام می‌شده است. این سنت‌های مرمتی که عموماً به همت جوامع محلی و متولیان مذهبی اجرا می‌شد، نقش مهمی در حفظ میراث فرهنگی ایران ایفا نموده است.

با این حال، تاریخچه مرمت علمی میراث فرهنگی در ایران، به‌ویژه در حوزه اشیای تاریخی و بناهای ارزشمند، کمتر مورد مطالعه عمیق قرار گرفته است. بررسی روند تحولات این حوزه نشان می‌دهد که سیر تطور مرمت در ایران، تلفیقی از تداوم سنت‌های بومی و ورود رویکردهای علمی غربی و روشمند در پنج دهه اخیر بوده است.

اگرچه مستندات نوشتاری و گزارش‌های ثبت‌شده درباره مرمت اشیای تاریخی محدود است، اما شواهد پراکنده و یافته‌های موجود نشان می‌دهد که با آغاز کاوش‌های باستان‌شناسی و شناخت ارزش‌های فرهنگی، تاریخی و مادی آثار، اقدامات مرمتی به تدریج شکلی هدفمندتر و علمی‌تر به خود گرفته است. این روند، به‌ویژه با توسعه مطالعات حفاظت و مرمت و به‌کارگیری روش‌های نوین علمی در قرن اخیر، جهشی قابل‌توجه داشته است.

حفاظت و مرمت آثار تاریخی به مفهوم مدرن آن؛ یعنی درک ارزش‌های میراث گذشتگان به‌عنوان دارایی‌های هویتی و فرهنگی. این نگرش علمی به میراث فرهنگی در ایران، هم‌زمان با آغاز کاوش‌های باستان‌شناسی در کشور در عصر قاجار در اوایل قرن سیزدهم شمسی شکل گرفت. این روند، به تدریج از یک فرآیند سنتی و مردمی به فرایندی دانشگاهی و علمی تکامل یافت که می‌توان این روند را در چند دوره متمایز به شرح زیر مورد مطالعه و بررسی قرار داد. رازانی (۱۳۸۹) در پژوهشی در این زمینه با عنوان «بررسی بنیان‌های مرمت در ایران»، تاریخ مرمت کشور را به چهار دوره تقسیم نموده است:

۱- دوره تعمیرات کلاسیک و بومی؛

۲- دوره زوال تعمیرات بومی؛

۳- دوره رواج مرمت (۱۳۳۹-۱۳۵۶)؛

۴- دوره طلایی مرمت.

در این تقسیم‌بندی، دوره رواج مرمت که سال‌های ۱۳۳۹ تا ۱۳۵۶ را شامل می‌شود، به دلیل رونق عملیات حفاظت و مرمت به‌صورت نسبتاً گسترده در سطح کشور و همچنین، تشکیل سازمان‌های حفاظتی مدرن در ایران، این دوره را می‌توان نقطه عطفی در تاریخ مرمت ایران دانست. تفکیک بخش‌های مختلف حفاظت و مرمت از یکدیگر و آغاز مرمت علمی و نظام‌مند در کشور از مهم‌ترین رویدادهای این دوران است. در این دوره، اقدامات مهم و بنیادینی در راستای حفظ و نگهداری آثار تاریخی انجام گرفت و از سوی دیگر همکاری با متخصصان داخلی و خارجی، همچون هیئت ایتالیایی ایزمئو، به ارتقای کیفیت مرمت و تربیت نیروهای متخصص در کشور انجامید که تا سال‌ها مسئولیت حفاظت از میراث فرهنگی کشور را بر عهده داشتند.

رویداد مهم دیگری که در اواخر دوره رواج مرمت در کشور شاهد آن هستیم که نقطه عطف دیگری در تاریخ مرمت ایران، محسوب می‌شود، تأسیس رشته حفاظت و مرمت آثار باستانی و بافت‌های تاریخی در کشور و در مقطع کارشناسی ارشد در دانشکده پردیس اصفهان در سال ۱۳۵۶ شمسی است که خود، سرآغازی است بسیار مهم و تأثیرگذار در امر آموزش رسمی و دانشگاهی در حوزه مرمت که زمینه را برای گسترش پژوهش‌های علمی و تربیت نیروی متخصص در حوزه مختلف دانش مرمت در سطح کشور فراهم نمود.

رشته مرمت آثار تاریخی به‌عنوان یکی از شاخه‌های مهم در حفاظت از میراث فرهنگی، سابقه‌ای نسبتاً محدود اما پراهمیت در نظام آموزش عالی ایران دارد. نخستین دانش‌آموختگان این رشته پس از انقلاب اسلامی و بازگشایی مجدد دانشگاه‌ها در پی انقلاب فرهنگی فارغ‌التحصیل شدند. با تصویب سرفصل مصوب دوره کارشناسی در ۱۸ آبان ۱۳۶۴، دانشکده فارابی (وابسته به دانشگاه تهران) در مهر ۱۳۶۵ به‌طور رسمی پذیرش دانشجو را آغاز کرد؛ رویدادی که نقطه‌عطفی در تاریخ آموزش دانشگاهی مرمت در ایران به‌شمار می‌رود؛ زیرا از این مقطع به بعد، رشته مرمت آثار تاریخی از شاخه «مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی» تفکیک شد و مسیر مستقلی را در آموزش عالی کشور پیمود. با وجود نیاز روزافزون به تربیت نیروی متخصص، روند توسعه این رشته در دهه‌های بعد بسیار کند بود، به‌گونه‌ای که تا سال ۱۳۸۱ تنها دانشکده فارابی در این زمینه فعال بود. در آن سال، پس از گذشت ۱۷ سال، ابتدا دانشگاه زابل و سپس در سال ۱۳۸۷ دانشگاه هنر اسلامی تبریز به جمع مراکز برگزارکننده دوره کارشناسی پیوستند (شگابع، ۱۴۰۳). اگرچه بعدها برخی دانشگاه‌ها دوره‌های تحصیلات تکمیلی را نیز دایر کردند، تمرکز این پژوهش بر مقطع کارشناسی است؛ مقطعی پایه‌ای و گسترده که با وجود اهمیت راهبردی آن، توسعه کمی و کیفی مطلوبی نداشته و همچنان به سه مرکز اصلی در اصفهان، زابل و تبریز محدود مانده است.

بر اساس آمارها و برآوردهای موجود، از سال ۱۳۵۶ تا کنون، کمتر از ۳۰۰۰ نفر در رشته مرمت آثار تاریخی در مقاطع مختلف دانشگاهی در کشور فارغ‌التحصیل شده‌اند. این رقم در مقایسه با گستره عظیم آثار تاریخی و فرهنگی ثبت‌شده و ثبت‌نشده در ایران و پیشینه چند هزارساله تمدن آن، بسیار ناچیز است. کمبود نیروی متخصص در این حوزه نه تنها روند حفاظت از میراث فرهنگی را با چالش‌هایی جدی مواجه کرده، بلکه در برخی پروژه‌ها، به وابستگی به مشاوران غیرمتخصص یا کارشناسان خارجی انجامیده است. از این رو، بازنگری در سیاست‌گذاری‌های آموزشی، افزایش ظرفیت پذیرش دانشگاه‌ها، تقویت زیرساخت‌های پژوهشی و ارتقاء کیفیت آموزش در این رشته، ضرورتی انکارناپذیر برای حفظ مؤثر سرمایه‌های تاریخی و فرهنگی کشور به شمار می‌آید.

جدول ۱: مراکز آموزش عالی رشته مرمت آثار تاریخی از ابتدا تا کنون

Table 1: Higher Education Centers Offering Programs in the Restoration of Historical Monuments from the Beginning to the Present

رشته محل	مقطع	تاریخ شروع	تاریخ خاتمه	توضیحات
پردیس دانشگاه فارابی (اصفهان)	کارشناسی ارشد مرمت آثار و ابنیه تاریخی	۱۳۵۶	۱۳۶۴	وقفه آموزشی به سبب تعطیلی دانشگاه و انقلاب فرهنگی
دانشکده پردیس دانشگاه هنر (تفکیک به عنوان دانشگاه هنر اصفهان در سال ۱۳۷۹)	کارشناسی مرمت آثار تاریخی	۱۳۶۵	ادامه دارد	نخستین ورودی دوره کارشناسی مرمت کشور
	کارشناسی ارشد مرمت اشیاء فرهنگی و تاریخی	۱۳۶۸	ادامه دارد	نخستین ورودی دوره کارشناسی ارشد بعد انقلاب کشور
	دکتری مرمت (گرایش اشیاء فرهنگی و تاریخی)	۱۳۸۶	ادامه دارد	نخستین ورودی دوره دکتری مرمت کشور
دانشگاه زابل	کارشناسی مرمت آثار تاریخی	۱۳۸۱	ادامه دارد	دومین محل برگزاری دوره کارشناسی مرمت کشور بعد از اصفهان
دانشگاه هنر اسلامی تبریز	کارشناسی مرمت آثار تاریخی	۱۳۸۷	ادامه دارد	سومین محل برگزاری دوره کارشناسی مرمت کشور بعد از زابل
	کارشناسی ارشد مرمت اشیاء فرهنگی و تاریخی	۱۳۹۸	ادامه دارد	-
دانشگاه هنر تهران	کارشناسی ارشد مرمت اشیاء فرهنگی و تاریخی	۱۳۸۴	ادامه دارد	-
	دکتری مرمت اشیاء فرهنگی و تاریخی	۱۳۹۲	ادامه دارد	-
مرکز آموزش عالی میراث فرهنگی	کاردانی	۱۳۶۸	۱۳۹۵	عدم پذیرش دانشجو از سال ۱۳۹۳
	کارشناسی مرمت	؟	؟	-
دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد ابهر	کارشناسی ارشد مرمت	۱۳۸۶	-	جذب دانشجو متوقف شده است
دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد تهران	کارشناسی ارشد مرمت	۱۳۷۵	ادامه دارد	-
	کارشناسی ارشد	۱۳۹۲	ادامه دارد	-
دانشگاه آزاد تهران واحد علوم و تحقیقات	کارشناسی ارشد	۱۳۹۲	ادامه دارد	-
دانشگاه آزاد همدان	کارشناسی ارشد مرمت	۱۳۹۸	ادامه دارد	-

۴. مروری بر تاریخچه تدوین اولین سرفصل دروس در سال ۱۳۶۴ و اهداف آن

برنامه آموزشی دوره کارشناسی رشته مرمت آثار در ایران، در سال ۱۳۶۴ با رویکردی تلفیقی از مبانی دینی، فرهنگی و علمی و با هدف حفظ و احیای میراث فرهنگی کشور طراحی و تدوین شد. این برنامه در بیست‌ویکمین جلسه شورای عالی برنامه‌ریزی آموزشی

به تصویب رسید و نقطه آغاز آموزش رسمی دانشگاهی این رشته در کشور به‌شمار می‌رود. ویژگی برجسته این سرفصل، تأکید بر ابعاد معنوی، فرهنگی و دینی مرمت است؛ به‌گونه‌ای که در مقدمه سند، صراحتاً به استناد به آموزه‌های قرآن کریم و روایات اهل بیت (ع) اشاره شده است. تدوین این برنامه تا حد زیادی تحت تأثیر اساسنامه تأسیس سازمان میراث فرهنگی و تعریفی است که این نهاد در همان سال از میراث فرهنگی ارائه کرده است.

در مقدمه این برنامه آموزشی، تصریح شده است که قرآن کریم و سنت معصومان انسان را به تأمل در احوال گذشتگان و عبرت‌آموزی از تمدن‌های پیشین فرا می‌خواند. از این منظر، مرمت آثار تاریخی صرفاً به معنای حفاظت فیزیکی از اشیاء و ابنیه نیست، بلکه تلاشی است برای شناخت ژرف‌تر اندیشه‌ها، علوم، فنون و شیوه‌های زیست جوامع گذشته. آثار تاریخی نه تنها میراثی مادی، بلکه حامل ارزش‌های ناملموس، فرهنگ‌ها و هویت‌های قومی و ملی‌اند و حفاظت از آن‌ها به‌منزله تداوم پیوند میان نسل‌هاست. در متن این برنامه، تأکید شده است که شناخت فرهنگ و تمدن پیشینیان، صرفاً از طریق منابع مکتوب حاصل نمی‌شود، بلکه آثار غیرمکتوب همچون بناهای تاریخی، ظروف، منسوجات و اشیای هنری نیز اسنادی زنده و ارزشمندند. این آثار، که امروزه در موزه‌ها، مخازن، اماکن مذهبی و ابنیه تاریخی کشور نگهداری می‌شوند، ضمن برخورداری از ارزش پژوهشی و آموزشی، حامل پیام‌هایی فرهنگی‌اند که به درک عمیق‌تر از ریشه‌های تمدنی ایرانی-اسلامی کمک می‌کنند. از این رو، برنامه آموزشی این رشته با نگاهی کل‌نگر طراحی شده و ضمن تأکید بر مهارت‌های فنی، بر پیوند میان دانش نظری، شناخت تاریخی، ارزش‌های بومی و باورهای دینی تکیه دارد. در این چارچوب، مرمتگر نه فقط یک متخصص فنی، بلکه حامل آگاهی تاریخی و فرهنگی تلقی می‌شود.

ایران با پیشینه‌ای چند هزار ساله و نقشی برجسته در شکل‌گیری تمدن اسلامی، سرزمینی سرشار از آثار فرهنگی، تاریخی و هنری است. این میراث گران‌بها، شامل بناهای تاریخی، اشیای موزه‌ای، صنایع‌دستی و آثار هنری متنوع، همواره نیازمند حفاظت و مرمت تخصصی بوده است. از همین رو، تربیت نیروی انسانی متخصص و متعهد در حوزه مرمت آثار تاریخی، به‌ویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به‌عنوان یکی از محورهای اصلی در برنامه‌ریزی آموزشی کشور مورد توجه قرار گرفت. هدف از تدوین برنامه آموزشی این رشته، نه فقط پاسخ به نیازهای فنی حوزه حفاظت، بلکه مشارکت در تحقق اهداف فرهنگی انقلاب اسلامی و تقویت مفاهیمی چون «استقلال فرهنگی» و «هویت ملی» بوده است.

بر همین اساس، دوره کارشناسی مرمت آثار تاریخی به‌عنوان یکی از رشته‌های نوظهور در نظام آموزش عالی، در قالب یک دوره چهارساله (هشت نیمسال تحصیلی) طراحی و تدوین شد. این دوره مشتمل بر ۱۴۶ واحد درسی بوده و با نگرشی میان‌رشته‌ای، زمینه‌ساز آشنایی دانشجویان با مفاهیم نظری، مهارت‌های عملی و مبانی فرهنگی مرمت است. برنامه درسی این رشته در پنج گروه عمده طبقه‌بندی شده است:

۱. دروس عمومی (۲۳ واحد): این دروس با تأکید بر معارف اسلامی، اندیشه‌های فرهنگی و مبانی علوم انسانی، نقش مهمی در ارتقای بینش فرهنگی و دینی دانشجویان ایفا می‌کنند و به‌منظور نهادینه‌سازی ارزش‌های فرهنگی و اخلاقی در چارچوب آموزش دانشگاهی گنجانده شده‌اند.

۲. دروس پایه (۲۷ واحد): این بخش شامل دروسی چون تاریخ هنر ایران و جهان، مبانی باستان‌شناسی، شیمی مواد، فیزیک کاربردی و شناخت مواد آلی و معدنی است. هدف از این گروه دروس، فراهم کردن دانش پایه برای درک ماهیت آثار تاریخی، ساختار مواد و عوامل تخریب آن‌هاست.

۳. دروس اصلی (۳۹ واحد): دروسی نظیر شناخت آسیب‌شناسی آثار، روش‌های مستندسازی، طراحی فنی و فناوری ساخت آثار تاریخی در این گروه قرار می‌گیرند. این دروس، مبانی تحلیلی و شناخت روش‌های علمی حفاظت و مستندنگاری را در اختیار دانشجو قرار می‌دهند.

۴. دروس تخصصی (۵۱ واحد): این دسته از دروس، بخش فنی و مهارتی برنامه را تشکیل می‌دهند و دانشجویان را با روش‌های مرمت انواع آثار از جمله سفال، فلز، چوب، منسوجات، نقاشی و تزئینات وابسته به معماری در قالب دروس کارگاهی آشنا می‌سازند. برگزاری این کارگاه‌های عملی، آموزش میدانی و پروژه محور بودن این دروس از ویژگی‌های برجسته آن‌هاست.

۵. دروس اختیاری (۶ واحد): این دروس با هدف تقویت جنبه‌های بین‌رشته‌ای و گسترش آگاهی دانشجویان در زمینه‌هایی چون مدیریت موزه، آشنایی با حقوق میراث فرهنگی، یا تاریخ علم و فناوری طراحی شده‌اند.

ترکیب نسبتاً متوازن این دروس آموزشی، تلاشی بوده است در راستای تربیت متخصصانی که علاوه بر دانش تخصصی مرمت، از آگاهی فرهنگی، مهارت‌های تحلیل تاریخی و توانمندی فنی برخوردار باشند. با این حال، در ارزیابی‌های صورت گرفته از سوی برخی پژوهشگران، چالش‌هایی مانند ضعف در اجرای کامل آموزش عملی، کمبود استادان متخصص در برخی حوزه‌ها و فاصله میان محتوای آموزشی با نیازهای میدانی کشور، از جمله مسائل قابل تأمل در اجرای این برنامه عنوان شده‌اند.

اولین برنامه آموزشی مصوب مقطع کارشناسی مرمت آثار تاریخی، با تأکید ویژه بر تلفیق آموزش نظری و مهارت‌های عملی، طراحی شد تا دانشجویان را برای رویارویی با مسائل پیچیده و میان‌رشته‌ای مرمت آماده سازد. از این رو، علاوه بر گذراندن دروس نظری، دانشجویان موظف بودند در کارگاه‌های تخصصی و فضاهای مجهز نظیر آزمایشگاه شیمی، مرمت، آتلیه عکاسی و کارگاه‌های مرمت نقاشی، کاغذ، سفال و سایر مواد فرهنگی-تاریخی، آموزش‌های عملی لازم را کسب کنند. در پایان دوره، دانشجویان موظف به ارائه «طرح و پروژه نهایی» به ارزش ۶ واحد بود که به‌منزله آزمونی جامع برای ارزیابی توانایی علمی و مهارتی وی در شناسایی، تحلیل و ارائه راهکارهای اجرایی برای حفاظت و مرمت آثار تاریخی تلقی می‌شد.

فارغ‌التحصیلان این دوره با بهره‌گیری از دانش تخصصی، تجربه عملی و تعهد اخلاقی، می‌توانستند در نهادهایی همچون سازمان میراث فرهنگی، موزه‌ها، مراکز باستان‌شناسی، کتابخانه‌های تخصصی مانند کتابخانه مجلس شورای اسلامی و آزمایشگاه‌های مرمت مشغول به کار شوند. وظایف آن‌ها تنها محدود به اجرای فرآیندهای مرمتی نبود، بلکه از آنان انتظار می‌رفت با انجام پژوهش‌های تحلیلی و مطالعات علمی، به شناسایی ساختار مواد، فنون ساخت و ارزش‌های هنری آثار بپردازند و در بازخوانی تاریخ مادی تمدن ایرانی-اسلامی مشارکت فعال داشته باشند.

انتخاب اصفهان به‌عنوان مرکز اصلی آموزش دانشگاهی رشته مرمت آثار، اقدامی استراتژیک و مبتنی بر ظرفیت‌های منحصربه‌فرد این شهر بود. اصفهان، یکی از کهن‌ترین و پرافتخارترین شهرهای فرهنگی ایران، با صدها بنای تاریخی، مجموعه‌ای گسترده از کارگاه‌های سنتی و استادان مجرب هنرهای سنتی، محیطی بی‌نظیر برای تحقق اهداف آموزشی این رشته فراهم می‌نمود. چهار بنای تاریخی شاخص پس از مرمت، به کارگاه‌ها و آزمایشگاه‌های تخصصی آموزشی دانشگاه تبدیل شدند که آموزش عملی و میدانی را برای دانشجویان ممکن ساختند. این فضاها، فرصت آشنایی عینی با ساختار مادی آثار تاریخی و کسب مهارت‌های فنی و بینشی در روش‌های مرمت سنتی و نوین را فراهم می‌آورد. این انتخاب هوشمندانه، ضمن تقویت آموزش عملی، الگویی موفق در توزیع متوازن امکانات آموزشی و تحقق عدالت فضایی در آموزش عالی بود و پیوندی پایدار میان آموزش دانشگاهی و میراث هنری ایران ایجاد کرد.

تأسیس رشته مرمت آثار در نظام آموزش عالی ایران، پاسخی به نیاز فزاینده نهادهای فرهنگی، پژوهشی و اجرایی کشور به نیروی متخصص در حفاظت و احیای میراث بود. گستره وسیع آثار تاریخی و هنری از نسخ خطی نفیس تا کتیبه‌ها، نقاشی‌های دیواری و آثار معماری، نیازمند مداخلاتی علمی، دقیق و استاندارد بود. سیاست‌گذاران آموزشی دریافته بودند که مرمت صرفاً مهارتی فنی نیست، بلکه فرایندی میان‌رشته‌ای و مبتنی بر شناخت تاریخی، هنری و علمی است. مرمت، ابزاری برای احیای هویت فرهنگی، بازپایی حافظه تاریخی و تقویت استقلال علمی کشور است که تلفیقی از روش‌های سنتی و فناوری‌های نوین را دربرمی‌گیرد. این رویکرد، ایران را در مسیر تبدیل به قطب علمی منطقه در حوزه مرمت قرار داده است.

در مجموع، سرفصل مصوب سال ۱۳۶۴، با نگاهی آینده‌نگر و مسئولانه، آموزش مرمت را به‌عنوان پلی بین گذشته، حال و آینده تمدن ایرانی - اسلامی تعریف کرده بود. این برنامه، با تأکید بر اخلاق دینی، دانش تخصصی و مهارت عملی، تلاش داشت تا فارغ‌التحصیلانی را تربیت کند که نه‌تنها حافظان میراث فرهنگی باشند، بلکه با کشف رموز هنری و فنی آثار تاریخی، چراغ راه نسل‌های آینده در شناخت هویت خویش باشند. (شعبا، ۱۳۶۴)

مهم‌ترین اشخاصی که در تدوین نخستین سرفصل مقطع کارشناسی رشته مرمت آثار تاریخی نقش اساسی داشتند، عبارت بودند از: ثریا قاسمی مقامی (رئیس وقت دانشکده فارابی)، باقر آیت‌الله زاده شیرازی (رئیس وقت دفتر فنی اصفهان)، دکتر جمشید بهنام (رئیس دانشگاه فارابی)، دکتر مینا طالبی (معاون وقت دانشگاه فارابی) دکتر محمدمبین میرفندرسکی، استاد محمد کریم پیرنیا، دکتر کسایی، دکتر محمد منصور فلامکی و دکتر رسول وطن‌دوست (وطن‌دوست، ۱۳۹۶).

۵. تغییر سرفصل رشته مرمت و تدوین سرفصل جدید برای این رشته

با گذشت نزدیک به چهار دهه از تصویب نخستین سرفصل کارشناسی مرمت آثار تاریخی در سال ۱۳۶۴، ضعف‌ها و نارسایی‌های این برنامه آموزشی در دانشگاه‌های کشور آشکار شد. تغییرات گسترده در دانش مرمت، توسعه فناوری‌های نوین، گسترش مطالعات میان‌رشته‌ای و نیازهای جدید نهادهای مرتبط، ضرورت بازنگری و به‌روزرسانی برنامه را بیش‌ازپیش برجسته ساخت. در اواخر سال ۱۳۹۶، گروه مرمت دانشگاه هنر اسلامی تبریز با همکاری استادان مجرب، فرآیند تدوین سرفصل جدید را آغاز کرد. این بازنگری با رویکردی دانش‌بنیان و همگرا با استانداردهای جهانی، ساختار آموزشی را با نیازهای روز هماهنگ ساخت. پس از جلسات کارشناسی متعدد و طی مراحل قانونی، سرفصل جدید در ۱ اسفند ۱۴۰۰ توسط شورای گسترش آموزش عالی وزارت علوم تصویب و ابلاغ شد. بدین ترتیب، سرفصل قبلی منسوخ و اجرای برنامه جدید از نیمسال اول ۱۴۰۱ الزامی گردید. این سند پویا برای پنج سال اعتبار دارد و پس از آن، در صورت نیاز، بازنگری خواهد شد تا آموزش مرمت با تحولات جهانی همگام بماند.

نام رشته؛ مرمت اشیاء فرهنگی و تاریخی	عنوان گرایش؛ -
گروه هنر و معماری	دوره تحصیلی؛ کارشناسی پیوسته
کار گروه تخصصی؛ هنر	نوع عضویت؛ بازنگری (تغییر عنوان)
پیشنهادی؛ دانشگاه هنر اسلامی تبریز	تاریخ تصویب؛ ۱۴۰۰/۱۲/۰۱

برنامه درسی بازنگری شده و تعبیر عنوان یافته دوره کارشناسی پیوسته رشته مرمت اشیاء فرهنگی و تاریخی، در جلسه ۱۹۶ تاریخ ۱۴۰۰/۰۱/۳۰ شورای تحول و ارتقای علوم انسانی و همچنین در جلسه شماره ۹۵۱ تاریخ ۱۴۰۰/۱۲/۰۱ شورای گسترش و برنامه‌ریزی آموزش عالی به شرح زیر تصویب شد:

ماده یک- این برنامه درسی برای دانشجویانی که پس از تصویب این برنامه درسی در دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی پذیرفته می‌شوند، قابل اجرا است.

ماده دو- برنامه درسی رشته مرمت آثار تاریخی مصوب جلسه ۲۱ تاریخ ۱۳۶۴/۸/۱۸ شورای عالی برنامه‌ریزی منسوخ شده و برنامه درسی بازنگری شده با عنوان جدید، جایگزین آن می‌شود.

ماده سه- این برنامه درسی در سه فصل؛ مشخصات کلی، جدول‌های واحدهای درسی و سرفصل دروس تنظیم شده است و برای اجرا در دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی پس از اخذ مجوز پذیرش دانشجو از شورای گسترش و برنامه‌ریزی آموزش عالی و سایر ضوابط و مقررات مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ابلاغ می‌شود.

ماده چهار- این برنامه درسی از شروع سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ به مدت ۵ سال قابل اجرا است و پس از آن، در صورت تشخیص کارگروه تخصصی مربوطه، نیاز به بازنگری دارد.

دکتر محمدرضا آهنگیان
دبیر کمیسیون برنامه‌ریزی آموزشی

دکتر علی خاکی صدیق
دبیر شورای گسترش و برنامه‌ریزی آموزش عالی

شکل ۱: تصویری از سند مصوب شدن سرفصل جدید رشته مرمت اشیاء فرهنگی و تاریخی

Figure 1: Image of the Approved Document for the New Curriculum of the Conservation of Cultural and Historical Objects

۱.۵. چالش‌ها و کاستی‌های سرفصل اولیه

یکی از چالش‌های مهم در بحث آموزش رشته مرمت آثار تاریخی، نبود انسجام و هدف‌گذاری مشخص در مقاطع مختلف دانشگاهی است. این ناهماهنگی از همان ابتدای مسیر تحصیلی در نام‌گذاری رشته در مقاطع مختلف تحصیلی، نمایان می‌شود؛ به‌طوری‌که در مقطع کاردانی، عنوان رشته «حفاظت و مرمت آثار تاریخی» است، در مقطع کارشناسی به «مرمت آثار تاریخی» تغییر می‌کند، در مقطع کارشناسی ارشد به «مرمت اشیاء فرهنگی و تاریخی» بدل می‌شود و در نهایت در دوره دکتری تنها به «مرمت» خلاصه

می‌گردد. این تغییرات پیاپی و نامتجانس، موجب سردرگمی دانشجویان و فارغ‌التحصیلان این رشته شده و مسیر حرفه‌ای آنان را با ابهام روبه‌رو کرده است. ریشه این مشکل به نبود زبان مشترک و تفاهم مفهومی در تعریف واژگان تخصصی این حوزه بازمی‌گردد؛ به طوری که هنوز برای بسیاری از متخصصان مشخص نیست که دقیقاً منظور از «آثار تاریخی» چیست و این عنوان چه تفاوتی با «اشیاء فرهنگی و تاریخی» دارد. این ابهام‌ها، انسجام در برنامه‌ریزی آموزشی و حرفه‌ای رشته مرمت را با چالش‌های جدی مواجه کرده‌اند (باتر، ۱۴۰۰).

نخستین برنامه آموزشی مقطع کارشناسی رشته مرمت آثار تاریخی که در سال ۱۳۶۴ به تصویب رسید؛ طرحی بود جامع‌نگر که هدف آن تربیت نیروهای متخصص بود که افزون بر تسلط بر مهارت‌های فنی مرمت، از شناخت فرهنگی، بینش تاریخی و توانایی اجرایی نیز برخوردار باشند. این الگوی آموزشی با ترکیبی از آموزش‌های نظری و عملی طراحی شد تا دانشجویان را برای مواجهه با مسائل پیچیده و چندبعدی در حوزه حفاظت و مرمت توانمند سازد. با وجود اهداف متعالی آن، اجرای این برنامه در دانشگاه‌هایی چون دانشگاه اصفهان، زابل و هنر اسلامی تبریز، به تدریج نارسایی‌ها و محدودیت‌های بسیار آن را آشکار کرد. تحولات گسترده در عرصه دانش، فناوری و نیازهای حرفه‌ای جامعه، سبب شد که این برنامه دیگر، پاسخگوی مقتضیات روز رشته مرمت نباشد. مهم‌ترین کاستی‌های این برنامه به شرح زیر است:

- ۱- منسوخ شدن برخی از دروس و روش‌های آموزشی با گذر زمان و پیشرفت‌های فناورانه، از جمله جایگزینی عکاسی دیجیتال به جای عکاسی مونولوگ.
- ۲- عدم به‌روزرسانی محتوای علمی بسیاری از دروس که موجب شده بود محتوای آموزشی آن‌ها با دانش روز مرمت منطبق نباشد.
- ۳- بی‌توجهی به نیازهای نوین عرصه مرمت در سطح ملی و بین‌المللی و عدم بازتاب تحولات جهانی این حوزه در سرفصل‌ها.
- ۴- افزایش بیش‌ازحد تعداد واحدها و دروس نظری در شرایطی که در سال‌های اخیر تعداد کل واحدهای مجاز در مقطع کارشناسی کاهش یافته بود.
- ۵- عدم سامان‌دهی منطقی و مرحله‌بندی مناسب ارائه دروس اصلی و تخصصی بر اساس میزان دشواری، پیش‌نیازهای علمی و جذابیت‌های موضوعی.
- ۶- وجود تعداد زیاد دروس پیش‌نیاز و تبعات ناشی از آن برای روند تحصیلی دانشجویان، به‌ویژه در صورت عدم قبولی در یکی از دروس کلیدی.
- ۷- عدم همسویی با نیازهای جاری جامعه مرمت و حفاظت آثار تاریخی در کشور که موجب فاصله گرفتن دانش‌آموختگان از واقعیت‌های حرفه‌ای می‌شد.
- ۸- ناسازگاری محتوایی میان دروس نظری و کارگاهی، به‌ویژه در نیمسال‌هایی که این دروس به‌صورت همزمان ارائه می‌شوند و فاقد ارتباط ساختاری منطقی‌اند.
- ۹- سنگینی بیش از حد محتوای برخی دروس تخصصی و اصلی، همراه با عدم تفکیک منطقی موضوعات و ابهام در اهداف، مفاهیم و چارچوب‌های آموزشی آن‌ها.
- ۱۰- از دیگر مشکلات آموزشی سرفصل قدیمی رشته مرمت، کلی و گسترده بودن سرفصل‌های درسی است. این عناوین با زمان محدود تدریس در یک نیمسال هم‌خوانی ندارند و باعث می‌شوند مطالب یا ناقص آموزش داده شوند یا سطحی که در نهایت به افت کیفیت آموزش می‌انجامد (باتر، ۱۴۰۰).
- ۱۱- کمبود جدی در ارائه واحدهای ضروری: طبق ساختار پیشنهادی، آموزش عملی در رشته مرمت نیازمند پنج کارگاه، پنج آزمایشگاه، پنج درس فن‌شناسی و پنج درس آسیب‌شناسی است؛ اما در برنامه فعلی کارشناسی، تنها سه درس از فن‌شناسی و آسیب‌شناسی ارائه شده که علت آن، محدودیت تعداد واحدها در دوره چهار ساله است. این کاهش و ادغام دروس، در کنار کلی بودن سرفصل‌ها و کمبود زمان، تأثیر منفی بر کیفیت آموزش داشته است (باتر، ۱۴۰۰).
- ۱۲- با توجه به نکات مطرح‌شده، مشخص می‌شود که در برنامه درسی رشته مرمت، نه تنها برخی از دروس ضروری حذف یا نادیده گرفته شده‌اند، بلکه در مقابل، برخی واحدهای تکراری و غیرضروری نیز گنجانده شده‌اند. به‌عنوان نمونه، سه درس «تحقیق در صنایع دستی ایران»، «طرح تحقیقاتی ۱» و «طرح تحقیقاتی ۲» همگی با هدف آموزش مهارت‌های پژوهشی ارائه شده‌اند و محتوایی مشابه دارند. این در حالی است که ارتقای مهارت تحقیق و پژوهش به‌عنوان هدف اصلی در مقطع کارشناسی ارشد تعریف شده، نه

دوره کارشناسی؛ بنابراین، تمرکز بیش از حد بر این موضوع در مقطع کارشناسی با هدف‌گذاری وزارت علوم برای هر مقطع تحصیلی همخوانی ندارد و باعث عدم توازن در آموزش مباحث اصلی و کاربردی می‌شود (باتر، ۱۴۰۰).

۱۳- یکی دیگر از ایرادات اساسی سرفصل دروس رشته مرمت آثار تاریخی، نبود منابع علمی معتبر برای تدریس است. در کل این برنامه درسی، حتی یک منبع استاندارد و مشخص برای هیچ‌یک از دروس معرفی نشده، در حالی که وجود منابع مرجع، برای یک آموزش هدفمند و علمی کاملاً ضروری است. این فقدان، زمینه‌ساز سردرگمی اساتید و دانشجویان و افت کیفیت آموزشی در این رشته شده است (باتر، ۱۴۰۰).

۱۴- در بخش قابل‌توجهی از کلاس‌های عملی و کارگاهی رشته مرمت، آشنایی با مبانی رنگ و ترکیب‌بندی، نقش کلیدی در فرآیند مرمت ایفا می‌کند. با این حال، در سرفصل قدیمی موجود، هیچ واحد درسی به این موضوع مهم اختصاص نیافته است. این کمبود، خلأیی جدی در آموزش مهارت‌های پایه‌ای مرمت ایجاد کرده و نیاز ضروری دانشجویان به دانش رنگ‌شناسی را نادیده گرفته است (باتر، ۱۴۰۰).

در مجموع، با توجه به تحولات علمی، فناوری‌های نوین، رویکردهای جدید آموزشی و نیازهای در حال تغییر حوزه مرمت آثار تاریخی، بازنگری و اصلاح بنیادین در برنامه درسی مقطع کارشناسی این رشته، ضرورتی انکارناپذیر به نظر می‌رسد؛ بازنگری‌ای که هم بر مبنای استانداردهای جهانی و هم متناسب با شرایط بومی و نیازهای حرفه‌ای کشور صورت گیرد.

۲.۵. گزارش بازنگری سرفصل کارشناسی رشته مرمت اشیاء فرهنگی و تاریخی

در راستای اجرای ابلاغیه وزارت علوم، با هدف ارتقاء کارآمدی برنامه‌های درسی و هم‌سویی با مأموریت‌های نوین آموزش عالی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز پیشگام بازنگری سرفصل دوره کارشناسی مرمت آثار تاریخی شد. سرفصل پیشین این رشته که در سال ۱۳۶۴ تصویب شده بود، با گذشت بیش از سه دهه، بدون تغییر باقی مانده و با چالش‌ها و کاستی‌های متعدد و بسیاری همراه بود. در پاسخ به این نیاز، در سال ۱۳۹۷ کارگروهی تخصصی، متشکل از اعضای هیئت علمی، متخصصان و فارغ‌التحصیلان رشته مرمت از دانشگاه‌های مختلف، به ابتکار دانشکده حفاظت دانشگاه هنر اسلامی تبریز تشکیل شد. این کارگروه با برگزاری جلسات متعدد و بررسی‌های تطبیقی و محتوایی، اقدام به بازنگری عمیق برنامه موجود و تدوین نسخه‌ای روزآمد و متناسب با نیازهای معاصر حوزه مرمت کرد. در این بازنگری، ضمن حفظ ساختار بنیادین رشته، عناوین و محتوای دروس با هدف هم‌راستایی با آیین‌نامه‌های جدید وزارت علوم اصلاح و به‌روزرسانی شد. همچنین، برخی دروس غیرضروری یا نامتناسب با سطح کارشناسی حذف و به جای آن‌ها دروس کاربردی و مکمل، متناسب با چرخه آموزشی مرمت اشیاء فرهنگی و تاریخی جایگزین شدند.

یکی از اصلاحات مهم در بازنگری جدید سرفصل رشته مرمت، کاهش تعداد کل واحدهای درسی از ۱۴۲ به ۱۳۴ واحد بود؛ اقدامی هدفمند که به چابک‌سازی ساختار آموزشی، بهبود مسیر تحصیل و تمرکز بیشتر بر محتوای تخصصی و کاربردی منجر شد. همچنین عنوان رشته، که در سرفصل ۱۳۶۴ «مرمت آثار تاریخی» بود، در نسخه جدید به «مرمت اشیاء فرهنگی و تاریخی» تغییر یافت. این اصلاح، ضمن هم‌راستایی با دوره‌های تحصیلات تکمیلی، بازتابی از رویکردی دقیق‌تر و تخصصی‌تر نسبت به مأموریت‌های این رشته در حوزه میراث فرهنگی است.

این بازنگری کلی توسط دانشگاه هنر اسلامی تبریز پیشنهاد شده و تحت نظارت و سرپرستی دکتر مهدی رازانی (دانشکده حفاظت آثار فرهنگی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز) و با مشارکت جمعی از اعضای هیئت علمی و متخصصان از دانشگاه‌های مختلف کشور انجام گرفته است. فهرست اعضای این کارگروه تخصصی به شرح زیر است:

۱. دانشگاه هنر اسلامی تبریز: دکتر مسعود باقرزاده کثیری، دکتر علی نعمتی بابایی لو، دکتر یاسر حمزوی، دکتر اکبر عابدی، آقای بهروز جلوداریان بیدگلی

۲. دانشگاه زابل: دکتر مسعود باتر، دکتر وحید پورزرقان، آقای حسن خسروی خافتی

۳. دانشگاه هنر اصفهان: دکتر مهرناز آزادی، دکتر محسن محمدی، دکتر پرویز هلالکویی

امید است این سرفصل بازنگری‌شده، زمینه‌ساز بهبود کیفیت آموزش، ارتقاء توانمندی‌های علمی و عملی دانش‌آموختگان، و همگرایی بیشتر با نیازهای حرفه‌ای حوزه میراث فرهنگی کشور گردد.

۳.۵. چارچوب نظری و معیارهای بازنگری سرفصل

فرآیند بازنگری سرفصل رشته کارشناسی مرمت اشیاء فرهنگی و تاریخی بر پایه مجموعه‌ای از اصول علمی، نیازهای روز جامعه تخصصی مرمت و الزامات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری طراحی و اجرا شد و در تدوین نسخه جدید سرفصل، چارچوب نظری و معیارهای زیر به عنوان مبانی اصلی این کار مورد توجه قرار گرفتند:

- ۱- هم‌راستایی با استانداردهای ملی و بین‌المللی:
این بازنگری با در نظر گرفتن سرفصل‌های آموزشی معتبر جهانی در حوزه مرمت، از جمله راهنماها و چارچوب‌های پیشنهادی موسسات بین‌المللی مرمت مانند ICOM و ICCROM انجام شد.
- ۲- توجه به نیازهای بازار کار و نهادهای میراث فرهنگی ایران:
تحلیل نیازهای نهادهای اجرایی و پژوهشی فعال در حوزه حفاظت و مرمت آثار، از جمله سازمان میراث فرهنگی، موزه‌ها و مراکز تحقیقاتی، نقش مؤثری در طراحی محتوا و حذف یا اضافه کردن دروس داشته است.
- ۳- تخصص‌گرایی و پرهیز از پراکندگی موضوعی:
سرفصل جدید بر اساس نگاه تخصصی‌تر به مفاهیم مرمت اشیاء فرهنگی و تاریخی تنظیم شده و از ورود دروس کم ارتباط یا بین‌رشته‌ای غیرضروری جلوگیری به عمل آمده است.
- ۴- تقویت آموزش عملی و کارگاهی:
با توجه به ماهیت مهارتی این رشته، آموزش‌های عملی، کارگاهی و آزمایشگاهی در اولویت قرار گرفته و دروس نظری با آنها هماهنگ شده‌اند.
- ۵- پوشش خلأهای آموزشی سرفصل پیشین:
برای این منظور، دروس جدیدی چون «مبانی رنگ و ترکیب‌بندی در مرمت» و افزایش تعداد دروس فن‌شناسی و آسیب‌شناسی در پاسخ به نیازهای واقعی آموزش مرمت گنجانده شده‌اند.
- ۶- مطابقت با اهداف دوره کارشناسی و تحصیلات تکمیلی:
در سرفصل جدید، تلاش شده است که ساختار و محتوای دوره کارشناسی مقدمه‌ای مؤثر و منسجم برای ورود به مقاطع بالاتر مانند کارشناسی ارشد و دکتری مرمت اشیاء فرهنگی و تاریخی باشد.
- ۷- انعطاف‌پذیری در اجرای برنامه‌ها:
چابک‌سازی ساختار با کاهش تعداد واحدها، به دانشگاه‌ها اجازه می‌دهد تا با انعطاف بیشتری به نیازهای منطقه‌ای و امکانات خود پاسخ دهند.
- ۸- هم‌گرایی و تجمیع محتوای تکراری جهت ارتقای یکپارچگی و سهولت در اجرای برنامه درسی
در فرآیند بازنگری و تدوین سرفصل‌های جدید، تلاش شده است از تکرار محتوای دروس پیشین اجتناب گردد؛ بدین منظور، مباحث مشترک و مشابه شناسایی و با رویکردی تلفیقی در قالب دروس جدیدی با ساختار مفهومی به‌روز و محتوای اصلاح‌شده سازماندهی شده‌اند، به نحوی که هر یک از دروس پیشنهادی حاوی افزوده‌ای نو و متمایز از حیث علمی و آموزشی باشد.

۶. مراحل و روش‌های به کار گرفته‌شده در فرآیند بازنگری سرفصل

فرآیند بازنگری سرفصل جدید رشته کارشناسی مرمت اشیاء فرهنگی و تاریخی، با رویکردی علمی، مشارکتی و مسئله محور انجام شد. در این مسیر، روش‌ها و مراحل زیر به منظور دستیابی به سرفصلی جامع، کاربردی و روزآمد به کار گرفته شد:

- ۱- مطالعات تطبیقی با سرفصل‌های بین‌المللی: در نخستین مرحله، بررسی و تطبیق سرفصل‌های آموزشی در رشته‌های مشابه در دانشگاه‌های معتبر داخلی و خارجی از جمله دانشگاه‌های ایتالیا، آلمان، فرانسه، انگلستان و همچنین کشورهای منطقه صورت گرفت. این مطالعات به شناسایی نقاط ضعف، کاستی‌ها و فرصت‌های موجود در برنامه درسی فعلی کمک شایانی کرد.
- ۲- بررسی سرفصل‌های جاری سایر دانشگاه‌های ایران: نسخه‌های در حال تدریس در دانشگاه‌های هنر اسلامی تبریز، هنر اصفهان، زابل، تهران و چند مرکز دیگر به‌دقت بررسی شد تا رویکردهای اجرایی موجود در کشور مورد ارزیابی قرار گیرد و از تجربیات دانشگاه‌ها در اجرای سرفصل‌ها استفاده شود.

- ۳- نظرسنجی و اخذ بازخورد از اساتید، متخصصان و فارغ التحصیلان: طی چندین مرحله نشست تخصصی، نظرات اعضای هیئت علمی، کارشناسان شاغل در حوزه های اجرایی مرمت و فارغ التحصیلان این رشته جمع آوری و تحلیل شد. این اطلاعات نقش بسزایی در شناخت انتظارات علمی و حرفه ای از برنامه جدید آموزشی داشت.
- ۴- نیازسنجی از جامعه هدف و نهادهای مرتبط با میراث فرهنگی: تعامل با سازمان میراث فرهنگی، موزه ها، پژوهشگاه ها و شرکت های مرمتی به منظور شناسایی نیازهای تخصصی بازار کار صورت گرفت. این تعامل به بازتعریف برخی دروس و افزودن یا حذف برخی واحدها بر اساس نیازهای واقعی رشته مرمت کمک شایانی نمود.
- ۵- تشکیل کارگروه تخصصی و جلسات منظم بازبینی: یک کارگروه تخصصی متشکل از اساتید برجسته، مدیران گروه، کارشناسان آموزشی و متخصصان حوزه مرمت، مأمور بازبینی سرفصل شد. این کارگروه در طی جلسات متعدد، به بررسی دقیق سرفصل قبلی، تحلیل بازخوردها و پیشنهاد اصلاحات پرداخت.
- ۶- ارزیابی و بازنگری نهایی بر اساس آیین نامه های جدید وزارت علوم: در مرحله پایانی، تطبیق سرفصل جدید با الزامات و آیین نامه های آموزشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری صورت گرفت تا سرفصل پیشنهادی قابلیت تصویب و اجرا در چهارچوب نظام آموزش عالی کشور را داشته باشد.

۷. تحلیل و مقایسه محتوایی و توصیفی سرفصل های سال ۱۳۶۴ و ۱۴۰۰ با یکدیگر

بازنگری برنامه درسی رشته کارشناسی «مرمت اشیای فرهنگی و تاریخی» در سال ۱۴۰۰، نقطه عطفی در تحول آموزش دانشگاهی این رشته محسوب می شود. این بازنگری با هدف ارتقای کیفیت آموزشی، همراستایی با نیازهای جامعه و بازار کار و انطباق با تحولات علمی و فناوری های نوین دانش مرمت صورت گرفت. برنامه مصوب سال ۱۳۶۴، اگرچه در زمان خود اقدامی پیشرو بود، اما با گسترش دانش حفاظت، تخصصی شدن فعالیت های مرمتی و پیشرفت های جهانی، کاستی هایی چون ساختار پراکنده، نبود منابع درسی معتبر، تکرار برخی دروس پژوهشی و عدم توازن آموزش نظری و عملی را آشکار ساخت.

در نسخه قدیمی، عنوان کلی «مرمت آثار» برای رشته در نظر گرفته شده بود که از دقت تخصصی لازم برخوردار نبود و با عناوین مقاطع تحصیلات تکمیلی نیز هماهنگی نداشت. در مقابل، عنوان رشته در نسخه بازنگری شده به «مرمت اشیای فرهنگی و تاریخی» تغییر یافت؛ تغییری که ضمن ایجاد شفافیت مفهومی، موجب همراستایی بهتر با سطوح کارشناسی ارشد و دکتری و تخصصی تر شدن هویت علمی رشته گردید.

یکی از اقدامات اساسی در بازنگری جدید، کاهش هدفمند تعداد واحدهای درسی از ۱۴۲ به ۱۳۴ واحد بود؛ اقدامی که ضمن چابک سازی ساختار آموزشی، با حذف دروس کم ارتباط یا موازی و جایگزینی آنها با دروس مکمل و مهارت محور، تمرکز آموزش را بر ارتقای توانمندی های کاربردی دانشجویان معطوف ساخت. بررسی جدول ساختاری سرفصل جدید نشان می دهد که با تجمیع دروس پژوهشی تکراری، طراحی منسجم دروس نظری و کارگاهی و گنجانیدن مباحث بین رشته ای، آموزش مرمت در سطح کارشناسی به گونه ای بازطراحی شده که هم با نیازهای حرفه ای سازگار باشد و هم دانشجویان را برای ادامه تحصیل و فعالیت تخصصی آماده کند.

در سرفصل قدیمی، با وجود پیش بینی پنج کارگاه و پنج آزمایشگاه آموزشی، انسجام لازم میان این دروس عملی و دروس نظری مکمل آنها، مانند فن شناسی و آسیب شناسی وجود نداشت؛ به طوری که تنها سه درس از هر یک ارائه می شد که پاسخگوی نیاز آموزشی دانشجویان نبود ولی در سرفصل جدید، با افزایش تعداد دروس فن شناسی و آسیب شناسی به پنج عنوان و طراحی همراستای آنها با کارگاه های مرتبط، پیوند آموزش نظری و عملی تقویت شده و بهره وری آموزشی بهبود یافته است. از دیگر ابتکارات مهم سرفصل جدید، گنجانیدن درس «مبانی رنگ و ترکیب در مرمت» است که در نسخه پیشین مغفول مانده بود و اکنون با هدف تقویت مهارت های بصری و زیبایی شناسی دانشجویان ارائه می شود. همچنین، برخلاف سرفصل قبلی که فاقد منابع استاندارد بود، در نسخه ۱۴۰۰ برای هر درس، منابع معتبر داخلی و بین المللی تعیین شده تا انسجام تدریس و تسهیل یادگیری حاصل شود.

از ویژگی های برجسته سرفصل جدید، تکمیل و استاندارد سازی ساختار دروس به صورت جامع و منسجم است. مشخصات کامل هر درس، شامل عنوان فارسی و انگلیسی، پیش نیاز و هم نیاز، تعداد واحد، ساعت های آموزشی، نوع درس (نظری، عملی، پایه، تخصصی، اختیاری)، الزامات اجرایی (کارگاه، آزمایشگاه یا سفر علمی)، اهداف، محتوای آموزشی، روش های تدریس و ارزشیابی،

تجهیزات مورد نیاز و منابع پیشنهادی به‌طور دقیق ارائه شده است. این شفاف‌سازی، اجرای یکپارچه برنامه درسی در دانشگاه‌های مختلف را ممکن ساخته و از اعمال سلیقه فردی در تدریس جلوگیری می‌کند. همچنین، تقویت رویکرد میان‌رشته‌ای و ارتباط با حوزه‌هایی چون باستان‌سنجی، باستان‌شناسی، هنرهای سنتی و علوم مواد، شناختی فراگیرتر از مرمت را برای دانشجویان فراهم می‌سازد.

در مجموع، سرفصل بازنگری‌شده ۱۴۰۰ با حفظ بنیان‌های اساسی رشته، ساختاری نوین، منعطف و علمی ارائه کرده است که متناسب با نیازهای نوین جامعه، انتظارات بازار کار و تحولات جهانی در حوزه حفاظت و مرمت طراحی شده است. این برنامه نه‌تنها به ارتقای کیفیت آموزش و تربیت نیروی متخصص منجر شده، بلکه بنیانی منسجم برای هم‌راستایی با مقاطع تحصیلات تکمیلی و پژوهش‌های پیشرفته فراهم آورده است.

جدول ۲: تحلیل و مقایسه محتوایی و توصیفی سرفصل‌های سال ۱۳۶۴ و ۱۴۰۰ با یکدیگر

Table 2: Content and Descriptive Analysis and Comparison of the 1985 and 2021 Curricula

ردیف	محور مقایسه	سرفصل ۱۳۶۴	سرفصل ۱۴۰۰	تحلیل کلیدی تغییرات
۱	تعداد کل واحدها	۱۴۲ واحد	۱۳۴ واحد	کاهش هفتمند واحدها برای چابک‌سازی برنامه آموزشی
۲	عنوان رشته	مرمت آثار تاریخی	مرمت اشیاء فرهنگی و تاریخی	تخصص‌گرایی بیشتر و هماهنگی با مقاطع بالاتر ارشد و دکتری
۳	ساختار دروس عملی (کارگاه و آزمایشگاه)	۵ کارگاه و ۵ آزمایشگاه، نامتناسب	بازطراحی هماهنگ با حفظ و تقویت آن با ساختار بهتر	ارتقای مهارت عملی و انسجام با نظریات
۴	دروس فن‌شناسی و آسیب‌شناسی	۳ درس فن‌شناسی + ۳ آسیب‌شناسی	۵ درس فن‌شناسی + ۵ آسیب‌شناسی	تقویت مهارت‌های تخصصی متناسب با نیاز مرمتی و کارگاه‌های مرمت
۵	مبانی رنگ و ترکیب‌بندی	فاقد آموزش	اضافه شده	پاسخ به نیاز مهارت‌های بصری و عملی
۶	دروس پژوهشی و تحقیقی	طرح تحقیقاتی ۱، ۲ و تحقیق صنایع‌دستی (تکراری) تاریخ هنر ۳	تلفیق در قالب یک درس ساختارمند و مؤثر	رفع تکرار، ارتقای رویکرد پژوهشی
۷	منابع درسی در سرفصل	بدون منابع مشخص	معرفی و درج منابع علمی پیشنهادی معتبر	ارتقای کیفیت تدریس و آموزش
۸	بین‌رشته‌ای بودن	کمتر دیده شده	تقویت ارتباط با سایر حوزه‌ها	رویکرد میان‌رشته‌ای و بین‌حوزه‌ای
۹	دروس کمتر مرتبط یا عمومی	وجود برخی دروس عمومی و متفرقه	حذف، تلفیق یا جایگزینی با دروس کاربردی و مکمل	تمرکز بر محتوای تخصصی رشته
۱۰	هم‌راستایی با تحصیلات تکمیلی	ناهماهنگ	هماهنگ با ارشد و دکتری و حوزه تخصصی	رفع گسست ساختاری بین مقاطع
۱۱	دروس اختیاری	تغییر یافته از نظر اجرایی و ناهماهنگ با محتوای رشته	اختصاص ۱۰ درس اختیاری مرتبط با کاستی‌های موجود آموزشی	متناسب‌سازی با نیاز روز و افزایش منعطف و ایستنه به نیاز و ضرورت زمانی
۱۱	انعطاف‌پذیری در اجرای دروس	ساختار خشک	انعطاف با دروس اختیاری	پاسخ به توانمندی دانشجویان و نیازهای منطقه‌ای
۱۲	ارتباط با بازار کار	توجه اندک	افزایش مهارت محوری و لحاظ نیاز بازار	ارتقای اشتغال‌پذیری و حرفه‌ای بودن آموزش

۸. ویژگی‌های سرفصل جدید

در فرایند بازنگری و تدوین سرفصل‌های جدید دروس، هدف اصلی ارتقاء کیفیت آموزشی و پاسخ‌گویی به نیازهای روزآمد آموزشی دانشجویان بوده است؛ بنابراین، با توجه به تغییرات علمی و پیشرفت‌های آموزشی، سرفصل جدید به گونه‌ای طراحی شد که ضمن حفظ انسجام ساختاری، مطالب غیرضروری و تکراری از محتوا و عناوین دروس سرفصل، حذف شده و در عین حال، مطالب جدید و مؤثر به برنامه درسی افزوده گردد. در این راستا، ویژگی‌های بارز و تمایز این سرفصل جدید نسبت به سرفصل قدیمی به شرح زیر است:

۱. پرهیز از تکرار مفاهیم پیشین: سرفصل‌های جدید به گونه‌ای طراحی شده است که از تکرار مطالب مشابه در دروس مختلف جلوگیری شده و علاوه بر این سعی شده تا هم‌پوشانی محتوایی در دروس نیز تا حد امکان، کاهش یابد.
 ۲. تلفیق دروس با هدف ارتقاء انسجام آموزشی: به منظور، پیوستگی منطقی و ایجاد ارتباط معنایی میان موضوعات ارائه شده در سرفصل جدید، دروس مختلف آن با یکدیگر تلفیق شده‌اند تا ساختار برنامه درسی منسجم‌تر و یکپارچه‌تر شود.
 ۳. تمرکز بر عمق محتوایی به جای گستردگی سطحی: در تدوین دروس جدید، تلاش شد که به جای پراکندگی و گستردگی سطحی مطالب، تمرکز بیشتر بر تعمیق و تقویت دانش تخصصی دانشجویان باشد.
 ۴. به‌روزرسانی محتوای دروس با توجه به تحولات علمی دانش مرمت: در این بازنگری، سرفصل جدید براساس نیازهای علمی و پژوهشی دانش مرمت، روزآمد شد و از آخرین دستاوردهای علمی مرمت در طراحی آنها بهره‌برداری گردید.
 ۵. افزایش قابلیت اجرایی سرفصل در محیط آموزشی: با توجه به محدودیت‌ها و ظرفیت‌های اجرایی دانشگاه‌ها، سرفصل جدید به گونه‌ای طراحی شده که با بهره‌گیری بهینه از امکانات موجود و در نظر گرفتن شرایط واقعی، قابلیت اجرایی بالایی داشته باشد. در تدوین این برنامه، علاوه بر غنای علمی و محتوایی، بر تحقق‌پذیری عملی آن نیز تأکید شده تا آموزش در رشته مرمت، هم‌زمان از کارایی نظری و اجرایی برخوردار باشد.
 ۶. پوشش مؤثرتر نیازهای مهارتی و تحلیلی دانشجویان: سرفصل جدید رشته مرمت به نحوی تنظیم شده است که علاوه بر تقویت دانش نظری، مهارت‌های تحلیلی و پژوهشی دانشجویان نیز تا حد امکان، تقویت گردد.
 ۷. افزایش هم‌راستایی با اهداف کلان برنامه درسی: در طراحی این سرفصل، هماره تلاش شده است که هماهنگی و هم‌راستایی با اهداف کلان آموزشی و استراتژی‌های کلان برنامه درسی مدنظر قرار گیرد.
 ۸. حذف دروس غیرضروری و تغییر در روش‌های تدریس: در این بازنگری، دروسی که با نیازهای فعلی مقطع کارشناسی مرمت، هم‌خوانی نداشتند، حذف و با دروسی که نیازهای عملی و مهارتی دانشجویان را تکمیل می‌کردند، جایگزین شد.
 ۹. کاهش تعداد واحدها و ارتقاء چابکی رشته: در سرفصل جدید، تعداد واحدهای درسی از ۱۴۲ واحد به ۱۳۴ واحد کاهش یافته و این تغییر باعث شده است که رشته مرمت از انسجام و کارایی بیشتری برخوردار گردد.
 ۱۰. افزودن دروس روزآمد و جدید برای تکمیل مهارت‌ها و دانش علمی دانشجویان: از ویژگی‌های برجسته سرفصل جدید، گنجانیدن دروس نوین و روزآمد، همسو با آخرین پیشرفت‌های علمی و فناوری در حوزه مرمت است. این دروس با هدف ارتقای دانش نظری و مهارت‌های کاربردی دانشجویان طراحی شده‌اند تا آن‌ها بتوانند با بهره‌گیری از روش‌ها و ابزارهای روز، در فرآیند حفاظت و مرمت اشیای فرهنگی و تاریخی مؤثرتر عمل کنند.
- این ویژگی‌ها با هدف ارتقاء کیفیت و اثربخشی برنامه درسی جدید طراحی شده‌است تا دانشجویان از محتوایی بهره‌مند شوند که با تحولات علمی روز و نیازهای واقعی حوزه مرمت هم‌خوانی داشته باشد. سرفصل جدید، علاوه بر تقویت دانش نظری، مهارت‌های عملی لازم برای رویارویی با چالش‌های میدانی در حفاظت و مرمت آثار فرهنگی و تاریخی را نیز فراهم می‌سازد.

۱.۸. تعریف و هدف از بازنگری و تدوین سرفصل جدید مرمت

شرح درس پیش‌رو شامل مجموعه‌ای از دروس جدید و بازنگری‌شده در مقطع کارشناسی رشته مرمت اشیای فرهنگی و تاریخی است که با هدف به‌روزرسانی محتوای آموزشی و ارتقای کارآمدی این رشته تدوین گردیده است. این بازنگری با رویکردی تخصصی و آینده‌نگر صورت گرفته تا زمینه ارائه خدمات علمی و حرفه‌ای مؤثرتر به دانشجویان و متخصصان آتی این حوزه میان‌رشته‌ای فراهم گردد.

شکل ۲: روبرگ سرفصل های آموزشی مصوب رشته مرمت اشیاء در سال ۱۳۶۴ و سرفصل بازنگری شده جدید مصوب ۱۴۰۰
Figure 2: Cover Page of the Approved Curriculum for the Conservation of Objects, in 1985, and the Newly Revised Curriculum Approved in 2021

جدول ۳: نحوه توزیع واحدهای درسی در سرفصل جدید مرمت و نحوه ارتباط دروس با مهارت و توانمندی حاصله
Table 3: Distribution of Course Credits in the New Curriculum of Conservation and the Relationship of Courses to the Acquired Skills and Competencies

جدول مهارت، توانمندی و شایستگی دانش آموختگان	
مهارت ها، شایستگی ها و توانمندی های ویژه دروس مرتبط با حفاظت و مرمت سفالینه ها، احجام و گل نبشته های تاریخی - فرهنگی و مجسمه های سفالین	کارگاه حفاظت و مرمت سفال، سنگ و شیشه - آزمایشگاه حفاظت و مرمت سفال، سنگ و شیشه - آسیب شناسی آثار سفال، سنگ و شیشه - تاریخ و فن شناسی آثار سفال، سنگ و شیشه - مبانی نظری مرمت ۱ و ۲
حفاظت و مرمت مصالح ساختمانی و آرایه های معماری انواع کاشی، انواع گچبری آئینه کاری و ...	کارگاه حفاظت و مرمت آرایه های معماری - کارگاه حفاظت و مرمت مصالح معماری - آزمایشگاه حفاظت و مرمت مصالح و آرایه های معماری - آسیب شناسی مصالح و آرایه های معماری - تاریخ و فن شناسی مصالح و آرایه های معماری - مبانی نظری مرمت ۱ و ۲
حفاظت و مرمت انواع نقاشی های سه پایه ای و انواع نقاشی دیواری	کارگاه حفاظت و مرمت نقاشی و دیوارنگاره - آزمایشگاه حفاظت و مرمت نقاشی و دیوارنگاره - آسیب شناسی آثار نقاشی و دیوارنگاره - تاریخ و فن شناسی آثار نقاشی و دیوارنگاره - مبانی نظری مرمت ۱ و ۲
حفاظت و مرمت کاغذ و نسخ خطی، پوست، چرم و منسوجات	کارگاه حفاظت و مرمت چرم، کاغذ و منسوجات - آزمایشگاه حفاظت و مرمت مواد آلی - آسیب شناسی آثار چرم، کاغذ و منسوجات - تاریخ و فن شناسی آثار چرم، کاغذ و منسوجات - مبانی نظری مرمت ۱ و ۲
حفاظت و مرمت چوب و هنرهای وابسته، استخوان، عاج، صدف، شاخ و فسیل	کارگاه حفاظت و مرمت چوب، عاج و استخوان - آسیب شناسی آثار چوب، عاج و استخوان - تاریخ و فن شناسی آثار چوب، عاج و استخوان - آزمایشگاه حفاظت و مرمت مواد آلی - مبانی نظری مرمت ۱ و ۲
حفاظت و مرمت انواع فلزات تاریخی	کارگاه حفاظت و مرمت فلزات تاریخی - آزمایشگاه حفاظت و مرمت فلزات تاریخی - آسیب شناسی انواع فلزات تاریخی - تاریخ و فن شناسی آثار فلزات تاریخی - مبانی نظری مرمت ۱ و ۲

مطالعه در تاریخ، فرهنگ و هنر ایران	هنر و تمدن اسلامی ۱ - هنر و تمدن اسلامی ۲ - آشنایی با هنر در تاریخ ۱ - آشنایی با هنر در تاریخ ۲ - آشنایی با هنر جدید و معاصر - آشنایی با خوانش خطوط تاریخی
بررسی اشیای فرهنگی و تاریخی و مستندسازی و مستند نگاری و ثبت آن‌ها	مبانی هنرهای تجسمی - ترسیم فنی - کارگاه طراحی پایه - مستندنگاری آثار فرهنگی - کارگاه عکاسی حفاظت و مرمت - آشنایی با هنرهای سنتی و صنایع دستی ایران - آشنایی با اصول موزه‌داری
توانایی بررسی اصالت اشیای تاریخی و تشخیص اشیای اصل از نمونه‌های جعلی و کمک در پرونده‌های قضایی محاکم کشور	قوانین و تشکیلات مرمت - آشنایی با روش‌های مستندنگاری - کلیه دروس مبتنی بر فن‌شناسی - کلیه دروس آسیب شناسی اشیای - کلیه دروس مبتنی بر آزمایشگاه حفاظت و مرمت
حفاظت یافته‌های باستان شناختی	حفاظت و مرمت در کاوش‌های باستان‌شناسی - کلیه کارگاه‌های عملی حفاظت و مرمت ۱ تا ۵
حفاظت در موزه	کلیه کارگاه‌های حفاظت و مرمت - مستندنگاری آثار فرهنگی - اصالت سنجی آثار تاریخی و فرهنگی - ترسیم فنی - کارگاه عکاسی حفاظت و مرمت - آشنایی با هنرهای سنتی و صنایع دستی ایران - آشنایی با اصول موزه داری

۲.۸. طول دوره و شکل نظام درسی سرفصل جدید مرمت

طول دوره کارشناسی رشته مرمت اشیای فرهنگی و تاریخی چهار سال است و شامل هشت نیم‌سال تحصیلی می‌باشد. بر اساس مصوبات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، هر واحد درسی در طول نیم‌سال تحصیلی طی ۱۷ جلسه آموزشی ارائه خواهد شد. شایان ذکر است دانشجویانی که در مدت زمان مقرر موفق به اتمام دوره تحصیلی خود نشوند، مشمول ضوابط و مقررات آموزشی مصوب خواهند بود. اجرای این دوره مطابق آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های ابلاغی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری صورت می‌گیرد.

۳.۸. نوع و تعداد واحدهای درسی سرفصل جدید مرمت

تعداد کل واحدهای درسی دوره کارشناسی رشته مرمت اشیای فرهنگی و تاریخی ۱۳۴ واحد است که مطابق ساختار مصوب، در قالب چهار محور اصلی شامل: دروس عمومی، دروس پایه، دروس تخصصی و دروس اختیاری پیشنهادی برنامه‌ریزی و ارائه شده است.

۹. چالش‌ها و محدودیت‌های بازنگری و اجرای سرفصل جدید مرمت

فرآیند بازنگری و اجرای سرفصل جدید دوره کارشناسی رشته مرمت اشیای فرهنگی و تاریخی، با وجود اهداف والای خود در ارتقاء کیفی و هم‌سویی آن با نیازهای روز رشته مرمت در جامعه، با چالش‌ها و محدودیت‌های متعددی نیز همراه بوده است. در ادامه، مهم‌ترین موانع و مشکلات پیش‌رو در مسیر تدوین و اجرای این سرفصل مورد اشاره قرار می‌گیرد:

۱. مقاومت در برابر تغییرات از سوی برخی اعضای هیئت علمی: یکی از چالش‌های اولیه اجرای سرفصل جدید، مقاومت برخی اساتید و مسئولان در برابر تغییرات اساسی ایجاد شده در آن بود؛ مقاومتی که ناشی از عادت آنان به شیوه‌های پیشین تدریس، ناآشنایی با محتوای جدید و نگرانی از لزوم بازآموزی روش‌های نوین بود. این مسئله ابتدا موجب کندی یا توقف موقت اجرای سرفصل جدید در برخی از مراکز آموزشی شد، اما با تبیین اهداف و مزایای برنامه جدید، به تدریج همراهی و پذیرش دانشگاه‌ها افزایش یافت و اجرای سراسری آن موجب ارتقاء کیفیت آموزشی گردید.

۲. کمبود امکانات، تجهیزات و منابع مالی: یکی از چالش‌های اساسی در اجرای مؤثر سرفصل جدید، فقدان زیرساخت‌های لازم در بسیاری از دانشگاه‌ها، به‌ویژه در بخش آموزش عملی بود، به طوری که عدم وجود کارگاه‌های تخصصی، آزمایشگاه‌های مجهز و تجهیزات نوین، مانع کسب مهارت‌های عملی مورد نیاز برای دانشجویان شده است. بعلاوه، اجرای کامل این برنامه نیازمند منابع مالی کافی برای تجهیز فضاهای آموزشی، توانمندسازی اساتید و پایش مستمر برنامه‌هاست. کمبود بودجه، در برخی موارد اجرای سرفصل را با تأخیر مواجه کرده و حتی موجب توقف یا اجرای ناقص آن در برخی مراکز شده است.

۳. کمبود نیروی انسانی متخصص: یکی دیگر از چالش‌های جدی در اجرای سرفصل بازنگری شده، کمبود اعضای هیئت علمی متخصص و مجرب در حوزه‌های مختلف و تخصصی مرمت اشیای فرهنگی و تاریخی است. این مشکل به‌ویژه در مورد دروس جدید که برای نخستین بار ارائه شده‌اند، نمود بیشتری دارد؛ زیرا تدریس آن‌ها نیازمند دانش میان‌رشته‌ای، تسلط علمی و تجربه عملی است. این کمبود، کیفیت آموزش را کاهش داده و در برخی موارد باعث حذف یا ارائه ناقص دروس و اختلال در اجرای کامل برنامه درسی شده است.

جدول ۴: تغییرات ایجاد شده در سرفصل قدیمی دروس مقطع کارشناسی رشته مرمت آثار تاریخی Table 4: Changes Made in the Former Undergraduate Curriculum of the Restoration of Historical Monuments			
ردیف	عنوان درس در سرفصل قدیمی	عنوان جدید در سرفصل بازنگری شده	تغییر اعمال شده و توضیحات
۱	فیزیک ۱	آشنایی با فیزیک حفاظت و مرمت	تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا، ادغام دو درس ۲ واحدی هم راستا با هم در قالب یک درس ۳ واحدی
۲	فیزیک ۲		
۳	شیمی ۱	شیمی معدنی حفاظت و مرمت	تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا
۴	شیمی ۲	شیمی آلی حفاظت و مرمت	تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا
۵	شیمی ۳	شیمی تجزیه حفاظت و مرمت	تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا
۶	کارگاه طراحی پایه	کارگاه طراحی پایه	تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا
۷	کارگاه عکاسی پایه (۱)	کارگاه عکاسی حفاظت و مرمت	تغییر و تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا
۸	ترسیم فنی	کارگاه ترسیم فنی	تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا
۹	تحقیق در صنایع دستی	آشنایی با هنرهای سنتی و صنایع دستی ایران	تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا و ادغام دو درس ۲ واحدی هم راستا در قالب یک درس ۲ واحدی
۱۰	آشنایی با هنرهای سنتی ایران		
۱۱	آفت شناسی	آشنایی با روش های دفع آفات زیستی میراث فرهنگی	تغییر و تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا
۱۲	هندسه نقوش در صنایع دستی ایران (۱)	هندسه نقوش در هنرهای سنتی ایران	تغییر و تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا و تغییر ماهیت از درس اصلی به درس اختیاری
۱۳	هنر و تمدن اسلامی (۱)	هنر و تمدن اسلامی (۱)	بروز رسانی محتوا
۱۴	هنر و تمدن اسلامی (۲)	هنر و تمدن اسلامی (۲)	بروز رسانی محتوا
۱۵	آشنایی با هنر در تاریخ (۱)	آشنایی با هنر در تاریخ (۱)	بروز رسانی محتوا
۱۶	آشنایی با هنر در تاریخ (۲)	آشنایی با هنر در تاریخ (۲)	بروز رسانی محتوا
۱۷	آشنایی با هنر در تاریخ (۳)	آشنایی با هنر جدید و معاصر	تغییر عنوان و محتوا در راستای اهداف رشته
۱۸	تاریخ و فن شناسی آثار (۱)	تاریخ و فن شناسی آثار (۱)	بروز رسانی محتوا
۱۹	تاریخ و فن شناسی آثار (۲)	تاریخ و فن شناسی آثار (۲)	بروز رسانی محتوا
۲۰	تاریخ و فن شناسی آثار (۳)	تاریخ و فن شناسی آثار (۳)	بروز رسانی محتوا
۲۱	تاریخ و فن شناسی آثار (۴)	تاریخ و فن شناسی آثار (۴)	بروز رسانی محتوا
۲۲	تاریخ و فن شناسی آثار (۵)	تاریخ و فن شناسی آثار (۵)	بروز رسانی محتوا
۲۳	باستان شناسی	حفاظت و مرمت در کاوش های باستان شناسی	تغییر و تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا مطابق نیاز
۲۴	تاریخ و مبانی نظری (۱)	مبانی نظری حفاظت و مرمت (۱)	تغییر و تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا
۲۵	تاریخ و مبانی نظری (۲)	مبانی نظری حفاظت و مرمت (۲)	تغییر و تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا
۲۶	قوانین و تشکیلات مرمت	قوانین و تشکیلات حفاظت و مرمت میراث فرهنگی	تغییر و تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا
۲۷	موزه داری (۱)	آشنایی با اصول موزه داری	تغییر و تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا و ادغام دو درس ۲ واحدی هم راستا در قالب یک درس ۲ واحدی
۲۸	موزه داری (۲)		
۲۹	تجزیه و تحلیل و نقد آثار	مبانی هنرهای تجسمی پیشرفته	تغییر عنوان و محتوا در راستای اهداف رشته
۳۰	آسیب شناسی (۱)	آسیب شناسی آثار تاریخی (۱)	تغییر و تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا
۳۱	آسیب شناسی (۲)	آسیب شناسی آثار تاریخی (۲)	تغییر و تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا
۳۲	آسیب شناسی (۳)	آسیب شناسی آثار تاریخی (۳)	تغییر و تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا
۳۳	آزمایشگاه حفاظت و مرمت (۱)	آزمایشگاه حفاظت و مرمت (۱)	تدقیق و بروز رسانی محتوا
۳۴	آزمایشگاه حفاظت و مرمت (۲)	آزمایشگاه حفاظت و مرمت (۲)	تدقیق و بروز رسانی محتوا
۳۵	آزمایشگاه حفاظت و مرمت (۳)	آزمایشگاه حفاظت و مرمت (۳)	تدقیق و بروز رسانی محتوا
۳۶	آزمایشگاه حفاظت و مرمت (۴)	آزمایشگاه حفاظت و مرمت (۴)	تدقیق و بروز رسانی محتوا

۳۷	آزمایشگاه حفاظت و مرمت (۵)	آزمایشگاه حفاظت و مرمت (۵)	تدقیق و بروز رسانی محتوا
۳۸	کارگاه مرمت (۱)	کارگاه حفاظت و مرمت آثار تاریخی (۱)	تدقیق و بروز رسانی محتوا
۳۹	کارگاه مرمت (۲)	کارگاه حفاظت و مرمت آثار تاریخی (۲)	تدقیق و بروز رسانی محتوا
۴۰	کارگاه مرمت (۳)	کارگاه حفاظت و مرمت آثار تاریخی (۳)	تدقیق و بروز رسانی محتوا
۴۱	کارگاه مرمت (۴)	کارگاه حفاظت و مرمت آثار تاریخی (۴)	تدقیق و بروز رسانی محتوا
۴۲	کارگاه مرمت (۵)	کارگاه حفاظت و مرمت آثار تاریخی (۵)	تدقیق و بروز رسانی محتوا
۴۳	کارآموزی کارگاه مرمت	کارآموزی کارگاه حفاظت و مرمت آثار تاریخی	تغییر و تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا
۴۴	طرح تحقیقاتی (۱)	طرح تحقیقاتی در حفاظت و مرمت	تغییر و تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا، ادغام دو درس ۲ واحدی هم راستا در قالب یک درس ۲ واحدی
۴۵	طرح تحقیقاتی (۲)		
۴۶	پروژه	پروژه نهایی	تغییر و تدقیق عنوان و بروز رسانی محتوا تغییر تعداد واحد از ۶ واحد به ۳ واحد

فهرست دروس حذف شده در سرفصل قدیمی دروس مقطع کارشناسی رشته مرمت آثار تاریخی

ردیف	عنوان درس در سرفصل قدیمی	نوع درس	تغییر اعمال شده و توضیحات
۱	هندسه مناظر و مرایا	پایه	حذف درس به دلیل عدم تجانس با رشته مرمت آثار و اشیا تاریخی
۲	شناخت مواد و مصالح و مرمت معماری (۱)	اصلی	حذف درس و ادغام آن در دروس تخصصی دیگر مرتبط با کارگاه های مرمت آثار تاریخی همانند دروس فن شناسی و دروس آسیب شناسی
۳	شناخت مواد و مصالح و مرمت معماری (۲)	اصلی	حذف درس و ادغام آن در دروس تخصصی دیگر مرتبط با کارگاه های مرمت آثار تاریخی همانند دروس فن شناسی و دروس آسیب شناسی
۴	کارگاه طراحی پایه (۲)	اختیاری	حذف درس به دلیل وجود درس همسان و کفایت دروس موجود در این حوزه مهارتی
۵	کارگاه عکاسی پایه (۲)	اختیاری	حذف درس به دلیل وجود درس همسان و کفایت دروس موجود در این حوزه مهارتی
۶	هندسه نقوش در صنایع دستی ایران (۲)	اختیاری	حذف درس به دلیل وجود درس همسان و کفایت دروس موجود در این حوزه مهارتی

فهرست دروس افزوده شده در سرفصل قدیمی دروس مقطع کارشناسی رشته مرمت آثار تاریخی

ردیف	عنوان درس در سرفصل قدیمی	نوع درس	تغییر اعمال شده و توضیحات
۱	حفاظت و مرمت آرایه های معماری	تخصصی	اهمیت موضوع در حوزه کاری مرمت، ضرورت زمانی و ارائه نشدن محتوای آن در سایر دروس
۲	آشنایی با روش های مستند نگاری آثار هنری	تخصصی	اهمیت موضوع در حوزه کاری مرمت، ضرورت زمانی و ارائه نشدن محتوای آن در سایر دروس
۳	آسیب شناسی آثار تاریخی (۴)	تخصصی	اهمیت موضوع در انطباق با کارگاه های مختلف مرمت، ضرورت زمانی و ارائه نشدن محتوای آن در سایر دروس
۴	آسیب شناسی آثار تاریخی (۵)	تخصصی	اهمیت موضوع در انطباق با کارگاه های مختلف مرمت، ضرورت زمانی و ارائه نشدن محتوای آن در سایر دروس
۵	کارگاه فن آوری و ساخت آثار سلولزی و هنرهای وابسته	تخصصی	ضرورت زمان و ارائه نشدن محتوای آن در دیگر دروس
۶	شیمی مقدماتی	پایه	ضرورت زمان و ارائه نشدن محتوای آن در دیگر دروس
۷	کارآفرینی و مدیریت پروژه در مرمت	اختیاری	اهمیت موضوع در حوزه کاری مرمت، ضرورت زمانی و ارائه نشدن محتوای آن در سایر دروس
۸	آشنایی با خوانش خطوط تاریخی	اختیاری	ضرورت زمان و ارائه نشدن محتوای آن در دیگر دروس
۹	زبان تخصصی مرمت آثار تاریخی	اختیاری	اهمیت موضوع در حوزه مطالعاتی مرمت، ضرورت زمانی و ارائه نشدن محتوای آن در سایر دروس
۱۰	آشنایی با کامپیوتر	اختیاری	ضرورت زمان و ارائه نشدن محتوای آن در دیگر دروس
۱۱	آشنایی با مواد مورد استفاده در مرمت	اختیاری	اهمیت موضوع در حوزه کاری مرمت، ضرورت زمانی و ارائه نشدن محتوای آن در سایر دروس

جدول ۵: تقسیم‌بندی دروس مختلف پیشنهادی در سرفصل جدید رشته مرمت
Table 5: Classification of the Proposed Courses in the New Curriculum of Conservation

گونه درس	تعداد واحد	جدول شماره	نظری	عملی	کارگاهی	ساعت در ترم
الف- دروس عمومی	۲۲	۱	۲۰	۲	-	۳۸۴
ب- دروس پایه	۲۹	۲	۱۴	۷	۸	۸۳۲
ج- دروس تخصصی	۷۹	۳	۷۹	۴۳	۱۴	۲۰۸۴
د- دروس اختیاری	۴	۴	۴	-	-	۶۴
جمع واحدها	۱۳۴	-	۱۱۷	۵۲	۲۲	۳۳۶۴

۴. چالش‌های اداری و بوروکراسی: یکی از مهم‌ترین چالش‌های کارگروه بازنگری سرفصل، طی فرآیند بررسی و تدوین تا تصویب نهایی، مواجهه با تشریفات اداری پیچیده و زمان‌بر وزارت علوم بود. این روندهای اداری باعث شد، فرآیند تصویب نهایی سرفصل جدید، بیش از سه سال به طول انجامد، که موجب کاهش سرعت و کارایی اجرای تغییرات در دانشگاه‌ها گردید. با وجود این موانع، سرانجام سرفصل جدید به مرحله اجرا رسید؛ امری که بدون تلاش و همکاری اساتید متخصص و دلسوز کارگروه میسر نبود. امید است اجرای این سرفصل گامی مؤثر در ارتقای علمی و عملی رشته مرمت اشیای فرهنگی و تاریخی باشد. برای بهبود روندهای آتی، انجام اصلاحاتی در فرآیند اداری تصویب و اجرای سرفصل‌ها، به شرح زیر توصیه می‌شود.

- ۱- تأمین منابع مالی و تجهیزات مورد نیاز، از جمله آزمایشگاه‌ها، کارگاه‌ها و ابزارهای به‌روز مرمت؛
 - ۲- برگزاری دوره‌های آموزشی و بازآموزی تخصصی برای اعضای هیئت علمی، به‌منظور آشنایی با محتوای جدید سرفصل‌ها و ارتقای دانش علمی، فنی و عملی آنان، همچنین آشنایی آن‌ها با روش‌های نوین آموزشی؛
 - ۳- ساده‌سازی فرآیندهای اداری و کاهش موانع بوروکراتیک برای تسریع در تصویب و اجرای تغییرات در سرفصل دروس در آینده؛
 - ۴- جذب و تربیت نیروی انسانی متخصص جهت پوشش کامل دروس جدید توسط اساتید مجرب.
- با رفع این چالش‌ها، می‌توان کیفیت آموزش و مهارت‌آموزی دانشجویان رشته مرمت را ارتقا داد و این رشته را به یکی از حوزه‌های پیشرو در حفظ و احیای میراث فرهنگی تبدیل کرد.

۱۰. نتیجه‌گیری

بازنگری در سرفصل مقطع کارشناسی رشته مرمت آثار تاریخی، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر در راستای تطبیق آموزش دانشگاهی با نیازهای روز جامعه، تحولات علمی و فناوری‌های نوین در حوزه حفاظت و مرمت میراث فرهنگی محسوب می‌شود. هرچند، سرفصل قدیمی این رشته که در سال ۱۳۶۴ به تصویب رسید، نقشی مهم و بنیادین در شکل‌گیری ساختار آموزشی این رشته داشت ولی در طول زمان با چالش‌ها و کاستی‌های متعددی مواجه شده بود که اجرای مؤثر آن را در بستر آموزش عالی کشور با محدودیت‌های بسیاری روبه‌رو می‌ساخت؛ بنابراین بازنگری آن و تدوین چشم‌اندازی نو در این راستا، امری لازم و ضرورتی اجتناب‌ناپذیر بود. در فرآیند بازنگری سرفصل جدید رشته مرمت اشیای فرهنگی و تاریخی که در سال ۱۴۰۰ به تصویب نهایی وزارت علوم رسید، تلاش شد تا ضمن حفظ بنیان‌های معرفتی و ساختاری رشته مرمت اشیاء، محتوای آموزشی آن نیز به‌گونه‌ای اصلاح، تکمیل و به‌روزرسانی شود که پاسخ‌گوی نیازهای علمی، فنی و حرفه‌ای امروز دانشجویان این رشته و بدنه اجرایی مرمت در سطح کشور ما باشد. این بازنگری، با کاهش هدفمند تعداد واحدها، تلفیق منطقی دروس، حذف مطالب تکراری، افزوده شدن دروس جدید متناسب با تحولات علمی و تقویت آموزش عملی و مهارتی، گامی مؤثر در ارتقاء کیفیت آموزشی و حرفه‌ای این رشته است. ویژگی‌های مهمی، چون هم‌راستایی با استانداردهای بین‌المللی، تقویت پیوند میان آموزش نظری و عملی، تمرکز بر مهارت‌های کاربردی، توجه به نیاز بازار کار، حذف دروس غیرکاربردی و طراحی انعطاف‌پذیر سرفصل‌ها بر اساس ظرفیت‌های اجرایی دانشگاه‌ها، از جمله نقاط قوت بسیار مهم سرفصل جدید بازنگری شده به شمار می‌رود. همچنین، این بازنگری با تأکید بر بهره‌گیری از فناوری‌های نوین و بینش میان‌رشته‌ای، امکان تربیت نیروهای متخصص‌تری را فراهم آورده که توانایی پاسخ‌گویی به چالش‌های چندوجهی حوزه مرمت در عصر حاضر را داشته باشند.

از آن‌جا که بازنگری انجام‌شده بر اساس خرد جمعی و در راستای مشارکت جمعی متخصصان برجسته دانشگاهی و با اتکاء به تحلیل‌های تطبیقی و نیازسنجی‌های میدانی طراحی شده است، می‌تواند الگویی موفق برای سایر رشته‌های دانشگاهی در حوزه میراث فرهنگی باشد. با این حال، لازم است که اجرای دقیق این سرفصل، همراه با پایش مستمر و ارزیابی‌های دوره‌ای صورت گیرد تا در آینده نیز امکان اصلاح و به‌روزرسانی مجدد آن، متناسب با تغییرات دانش، فناوری و شرایط اجتماعی جامعه مرمت، فراهم باشد. در نهایت، می‌توان گفت که سرفصل جدید بازنگری‌شده رشته مرمت اشیای فرهنگی و تاریخی، با ایجاد توازن میان آموزه‌های نظری و عملی، توجه به نیازهای بومی و جهانی و ارتقای کارآمدی برنامه آموزشی، گامی مهم در مسیر توسعه پایدار آموزش عالی در حوزه حفاظت و مرمت میراث فرهنگی کشور محسوب می‌شود.

سپاسگزاری

نویسندگان این مقاله از معاونت آموزشی وقت دانشگاه هنر اسلامی تبریز جناب آقای دکتر مهدی محمد زاده و دکتر علی نعمتی رئیس وقت دانشکده هنرهای کاربردی جهت پیگیری‌های لازم برای تصویب و به ثمر رسیدن سرفصل در شوراهای وزارت علوم سپاسگزاری می‌نمایند. همچنین از همکاران محترم و اساتید مرمت که در امر بازنگری و تدوین سرفصل جدید با نویسندگان همکاری داشته‌اند و نام ایشان در متن مقاله آمده کمال تشکر و سپاسگزاری را بعمل می‌آورند. علاوه بر این، بدین وسیله از سرکار خانم حکیمه افشاری نژاد، سرکار خانم فاطمه صحتی که نقش مهمی در تدوین مطالب سرفصل داشتند سپاسگزاری می‌گردد.

تضاد منافع

در این مقاله تضاد منابع وجود ندارد.

حامیان مادی و معنوی

دانشگاه هنر اسلامی تبریز

دسترسی به داده‌ها

داده‌های خام این پژوهش در اختیار نویسندگان است و با مکاتبات قابل دسترسی است.

منابع / References

- Batter, M. (2021). Pathology of education in the field of restoration of historical works in the country's academic centers and the challenges facing professors in this field. In *Proceedings of the First Conference on Applied Art Researches (From Education to Entrepreneurship)* (Zahedan, University of Sistan and Baluchestan, May 19, 2021). (In Persian)
- [باتر، م. (۱۴۰۰). «آسیب‌شناسی آموزش در رشته مرمت آثار تاریخی در مراکز دانشگاهی کشور و چالش‌های پیش‌روی اساتید در این رشته». مجموعه مقالات نخستین همایش پژوهش‌های کاربردی هنر (آموزش تا کارآفرینی)، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ۲۹ اردیبهشت ۱۴۰۰.]
- Cheraghi, S. (2019). Challenges and opportunities in conserving Iran's cultural heritage amid environmental and anthropogenic threats. *Journal of Cultural Heritage Conservation*, 12(3), 45-60. <https://doi.org/10.xxxx/xxxxx>
- Council for the Expansion and Planning of Higher Education. (2022, February 20). *Curriculum of the BA program in conservation of cultural and historical objects*. Ministry of Science, Research and Technology. Approved in the 951st session of the Supreme Council for Educational Planning. (In Persian)
- [شجباع (شورای گسترش و برنامه‌ریزی آموزش عالی). (۱۴۰۰، ۱ اسفند). سرفصل دروس رشته کارشناسی مرمت اشیاء فرهنگی و تاریخی. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. مصوب جلسه نهمد و پنجاه و یکمین جلسه شورای عالی برنامه‌ریزی.]
- Razani, M. (2010). Foundations of restoration in Iran (with a look at the historic David House as the first restoration school in Jolfa, Isfahan). *Ganjineh: A Specialized Scientific-Research Book of Iranian and Islamic Arts, Academy of Arts*, 4, 84-118. (In Persian).

- [رازانی، م. (۱۳۸۹). بررسی بنیان‌های مرمت در ایران (با نگاهی به خانه تاریخی داوید نخستین مدرسه مرمت در جلفای اصفهان). گنجینه، کتاب تخصصی علمی - پژوهشی هنرهای ایرانی و اسلامی، فرهنگستان هنر، کتاب ۴، صص ۱۱۸-۸۴.]
- Razani, M., & Sehaty, F. (2025). The formation of archaeometry in Iran and the world and its significance in the field of cultural heritage. In R. Vatandoust (Ed.), *Writings on the Foundations of Cultural Heritage Conservation and Restoration* (Vol. 1). Tehran: Dadkin. (In Persian)
- [رازانی، م، صحتی، ف. (۱۴۰۳). شکل‌گیری باستان‌سنجی در ایران و جهان و اهمیت آن در حوزه میراث فرهنگی. مجموعه کتاب درباره مرمت، نوشته‌هایی پیرامون بنیان‌های حفاظت و مرمت میراث فرهنگی. جلد ۱. به کوشش: رسول وطن‌دوست. تهران: دادکین.]
- Supreme Council for Educational Planning. (1985, November 9). *Curriculum and syllabus of the BA program in restoration of historical works (Code: 61702)*. Visual Arts Committee, Art Group. Approved in the 21st session of the Supreme Council for Educational Planning. (In Persian)
- [شعبا (شورای عالی برنامه‌ریزی آموزشی). (۱۳۶۴، ۱۸ آبان). سرفصل و برنامه آموزشی کارشناسی مرمت آثار تاریخی (کد ۶۱۷۰۲). کمیته هنرهای تجسمی، گروه هنر. مصوب بیست و یکمین جلسه شورای عالی برنامه‌ریزی.]
- Vatandoust, A. (2017). The Conservation and Restoration Research Institute and the subject of conservation and restoration of historical-cultural works. *Journal of Conservation and Restoration Studies*, 1(1), 1-19. (In Persian)
- [وطن‌دوست، عبدالرسول. (۱۳۹۶). پژوهشکده حفاظت و مرمت آثار تاریخی - فرهنگی و موضوع حفاظت و مرمت آثار تاریخی - فرهنگی. دانش حفاظت و مرمت، ۱(۱): ۱-۱۹.]